

**TÜRKİYE’NİN İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (İİT) İLE
İLİŞKİLERİ VE TİCARİ POTANSİYELİ: ÇEKİM MODELİ
YAKLAŞIMI**

Mehmet Serhat AKGÜL

Uzmanlık Yeterlilik Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
Ankara, Mart 2013

**TÜRKİYE’NİN İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (İİT) İLE
İLİŞKİLERİ VE TİCARİ POTANSİYELİ: ÇEKİM MODELİ
YAKLAŞIMI**

Mehmet Serhat AKGÜL

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Tuba ONGUN

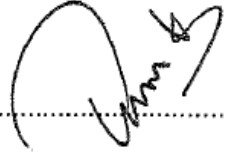
Uzmanlık Yeterlilik Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
Ankara, Mart 2013

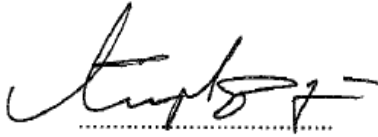
**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI
UZMANLIK YETERLİLİK TEZİ TUTANAĞI**

İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü Uzman Yardımcısı (13588) Mehmet Serhat Akgül'ün, "Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile İlişkileri ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı" konulu yeterlilik tezini görüşmek üzere tez kurulumuz 18.03.2013 tarihinde toplanmıştır.

Kurulumuzca yeterlilik tezi değerlendirilmiş ve yapılan savunma sonucu da dikkate alınarak başarılı bulunmuştur.

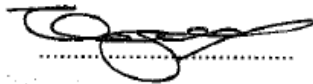
Prof. Dr. Turalay KENÇ
Başkan Yardımcısı

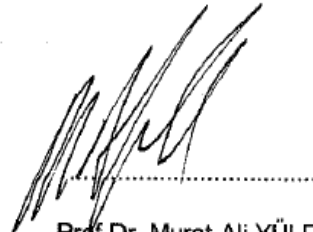
Dr. Tuğrul GÜRGÜR
İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürü

Dr. Cüneyt ORMAN
Uluslararası İlişkiler Müdürü

Prof. Dr. Mehmet Tuba ONGUN
Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Murat Ali YÜLEK
Türk Hava Kurumu Üniversitesi
İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖNSÖZ

Uzmanlık tezimin hazırlanmasında zamanını ve tecrübesini benimle paylaşan Prof. Dr. Mehmet Tuba Ongun'a, çalışmanın başından itibaren yol gösterici eleştirileri ve çok değerli önerileriyle tezin gelişmesine önemli katkılarda bulunan M. Eray Yücel'e ve emeğini esirgemeyen Gamze Küsme'n'e çok teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmanın hazırlanması süresince verdikleri destek ve gösterdikleri anlayış için tüm yöneticilerime, çalışma arkadaşlarıma ve her zaman yanımda olan aileme ayrıca teşekkür ederim.

Mehmet Serhat Akgül

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLO LİSTESİ	iv
GRAFİK LİSTESİ	v
KISALTMA LİSTESİ	vi
SEMBOL LİSTESİ	ix
EK LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI HAKKINDA GENEL BİLGİLER	5
1.1. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Amaçları	5
1.2. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Organizasyon Yapısı	6
1.2.1. Organlar ve Görevleri	7
1.3. İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri Genel Ekonomik Yapısı	9

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI EKONOMİK VE TİCARİ İŞBİRLİĞİ DAIMİ KOMİTESİ İLİŞKİLERİ	14
2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin Kuruluşu ve Amaçları	14
2.2. İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin Organizasyon Yapısı	15
2.3. İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin İşbirliği Alanları	16
2.4. İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik Ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi Projeleri	17
2.4.1. İhracatın Finansmanı Fonu	17
2.4.2. İhracata Yönelik İthalatın Finansmanı Fonu	19

2.4.3. Uluslararası İslam Ticaret Finansman Şirketi	19
2.4.4. Yatırım Sigortası ve İhracat Kredisi Kurumu.....	19
2.4.5. Tercihli Ticaret Sistemi	20
2.4.6. Çok Taraflı Kliring Birliği	21
2.4.7. Standartların Harmonizasyonu	22
2.4.8. İslam Ülkeleri Ticaret Enformasyon Ağı.....	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜLKELERİ ARASINDA DIŞ TİCARET ANALİZİ: ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI	24
3.1. Çekim Modeli	24
3.2. Veri Seti ve Değişkenler.....	26
3.3. Tahminler.....	30
3.3.1. Dış Ticaret Hacminin Temel Çekim Modeli (I-II)	32
3.3.2. İktisadi ve Coğrafi Özellikler ve Dış Ticaret Hacmi (III-XXI)	33
3.3.3. Kültürel Özellikler ve Dış Ticaret Hacmi (XXII-XXIII)	34
3.3.4. Rejim, Yönetişim ve Dış Ticaret Hacmi (XXIV-XXVII).....	34
3.4. Bulguların Özeti	35

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI’NA ÜYE ÜLKELER İLE DIŞ TİCARETİ.....	36
4.1. Mevcut Ticari İlişkilerin Değerlendirilmesi	36
4.1.1. Dış Ticaret Hacminin Temel Çekim Modeli (I, II)	37
4.1.2. İktisadi ve Coğrafi Özellikler ve Dış Ticaret Hacmi (III-XXI)	38
4.1.3. Kültürel Özellikler ve Dış Ticaret Hacmi (XXII-XXIII)	40
4.1.4. Rejim, Yönetişim ve Dış Ticaret Hacmi (XXIV-XXVII).....	41
4.2. Türkiye’nin Dış Ticaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi.....	42
4.3. Bulguların Özeti	44

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	46
KAYNAKÇA	51
EKLER	59

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 3.1. EKK Yöntemiyle Tahmin Edilen Modeller.....	30
Tablo 3.2. EKK Yöntemiyle Tahmin Edilen Modeller.....	31
Tablo 3.3. EKK Yöntemiyle Tahmin Edilen Modeller.....	31
Tablo 4.1. EKK Yöntemiyle Tahmin Edilen Modeller.....	38
Tablo 4.2. EKK Yöntemiyle Tahmin Edilen Modeller.....	40
Tablo 4.3. EKK Yöntemiyle Tahmin Edilen Modeller.....	41

GRAFİK LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 1.1. Toplam Ticaret (GSYİH'nin Yüzdesi)	10
Grafik 1.2. İİT-İçİ Ticaret (GSYİH'nin Yüzdesi)	11
Grafik 1.3. İİT-İçİ İhracat (Milyar ABD doları)	12
Grafik 1.4. İİT-İçİ İhracat (Toplam İhracatın Yüzdesi).....	12
Grafik 1.5. İİT Toplam İhracatı	13
Grafik 4.1. Ticaret Potansiyel Endeks Grafiğı	42
Grafik 4.2. Türkiye'nin Dış Ticaret Potansiyel Endeksi.....	43

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANZCER	: Australia New Zealand Closer Economic Relationship (Avustralya Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkileri)
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği)
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Milletler Birliği)
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BASEIND	: Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries Basic Social and Economic Indicators (İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri)
BCEAO	: Banque Centrale des Etats de l'Afrique de l'Ouest (Batı Afrika Ülkeleri Merkez Bankası)
BM	: Birleşmiş Milletler
BTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
CACM	: Central American Common Market (Orta Amerika Ortak Pazarı)
CAEU	: Council of Arab Economic Unity (Arap Ülkeleri Ekonomik Anlaşmalar Konseyi)
CARICOM	: Caribbean Community (Karayipler Topluluğu Ortak Pazarı)
CCASG	: Cooperation Council for the Arab States of the Gulf (Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi)
CFA Frangı	: 14 Afrika Ülkesinde Kullanılan Para Birimi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)

COMCEC	: Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of the Organization of the Islamic Cooperation (İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi)
COMESA	: Common Market for Eastern and Southern Africa (Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı)
COMIAC	: Committee for Information and Cultural Affairs (Enformasyon ve Kültürel İşler Komitesi)
COMSTECH	: Committee on Scientific and Technological Cooperation (Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Komitesi)
EFS	: Export Financing Scheme (İhracatın Finansmanı Fonu)
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HIPC	: Heavily Indebted Poor Countries (Fakir ve Ağır Borçlu Ülkeler)
ICDT	: Islamic Centre for Development of Trade (İslam Ticareti Geliştirme Merkezi)
ICIEC	: Islamic Corporation for Insurance of Investments and Export Credits (İslami Yatırım Sigortası ve İhracat Kredisi Kurumu)
ID	: Islamic Dinar (İslam Dinarı)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IMF DOTS	: IMF Direction of Trade Statistics (IMF Ticaret İstatistikleri)
IMF WEO	: IMF World Economic Outlook (IMF Dünya Ekonomik Görünümü)
ITFC	: International Islamic Trade Finance Corporation (Uluslararası İslami Ticaret Finansman Kuruluşu)
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
İSEDAK	: Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KBGSYİH	: Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

LDC	: Least Developed Countries (En Az Gelişmiş Ülkeler)
MENA	: Middle East and North Africa (Orta Doğu ve Kuzey Afrika)
MERCOSUR	: Mercado Común del Sur (Güney Amerika Ortak Pazarı)
NAFTA	: North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
NISTEP	: The National Institute of Science and Technology Policy (Milli Bilim ve Teknoloji Politikası Enstitüsü)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OIC IS-NET	: OIC Inter-Islamic Network on Space Sciences & Technology (İİT İslam Ülkeleri Bilgi Ağı)
SAFTA	: South Asian Free Trade Area (Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi)
SDR	: Special Drawing Rights (Özel Çekme Hakları)
SESRIC	: Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi)
SMIIC	: Standards and Metrology Institute for the Islamic Countries (İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü)
STA	: Serbest Ticaret Alanları
TCDD	: T.C. Devlet Demiryolları
TÇM	: Temel Çekim Modeli
TINIC	: Trade Information Network for Islamic Countries (İslam Ülkeleri Ticaret Enformasyon Ağı)
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TPS-OIC	: OIC Trade Preferential System (İİT Tercihli Ticaret Sistemi)
WTO	: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
XAF	: Central African CFA Franc (Orta Afrika CFA Frangı)
XOF	: West African CFA Franc (Batı Afrika CFA Frangı)

SEMBOL LİSTESİ

β_0	: Sabit Terim
$X_{i,j,t}$: t Yılında i Ülkesinden j Ülkesine olan İhracat Hacmi
$X_{j,i,t}$: t Yılında j Ülkesinden i Ülkesine olan İhracat Hacmi
$GSYİH_{i,t}$: t Yılında i Ülkesinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası
$GSYİH_{j,t}$: t Yılında j Ülkesinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası
$KBGSYİH_{i,t}$: t Yılında i Ülkesinin Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasılası
$KBGSYİH_{j,t}$: t Yılında j Ülkesinin Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasılası
D_{ij}	: i ve j Ülkeleri Arasındaki Kuş Uçuşu Uzaklık
CU_{ij}	: i ve j Ülkeleri Arasındaki Ortak Para Birimi
STA_{ij}	: i ve j Ülkeleri Arasındaki Ortak Serbest Ticaret Alanı
R_{ij}	: i ve j Ülkelerinin Ortak Bölge Paylaşımı
B_{ij}	: i ve j Ülkeleri Arasındaki Ortak Sınır Paylaşımı
COB_{ij}	: i ve j Ülkeleri Arasındaki Ortak Sömürge Geçmiş
L_{ij}	: i ve j Ülkeleri Arasındaki Ortak Dil
Pol_{ij}	: (Demokrasi – Otokrasi) - i ve j Ülkelerinin Ortak Yönetim Biçimi Geçmiş
DM_{ij}	: i ve j Ülkelerinin Ortak Demokrasi Geçmiş
O_{ij}	: i ve j Ülkelerinin Ortak Otokrasi Geçmiş
RC_{ij}	: i ve j Ülkelerinin Ortak Rejim Sürekliliği Geçmiş
U_{ijt}	: Hata Terimi

EK LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
EK 1. Veri Kaynakları	60
Ek 2. İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	61
EK 3. Potansiyel Ticaret Endeksi	63
EK 4. Serbest Ticaret Alanları	65
EK 5. Coğrafi Bölgeler	66

ÖZET

İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkeler ile özellikle son dönemde artan ekonomik ilişkilere rağmen literatürde Türkiye'nin ilgili ülkelerle artan ticari ilişkilerinin etkilerini ve ticaret potansiyelini ortaya koyan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. 2008 yılında başlayan küresel finans krizi sonrasında Avrupa Birliği pazarından daha dinamik pazarlara olan yönelimler ve günümüzde İslam İşbirliği Teşkilatı genelinde ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi özelinde elde edilen ticari kazanımlar, bu alandaki çalışmalarını daha anlamlı ve gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada çekim modeli kullanılarak 2000-2010 yılları arasında, İslam İşbirliği Teşkilatı genelinde ülkeler arasındaki ticaret akımlarını etkileyen çeşitli ekonomik, coğrafi, kültürel ve kurumsal faktörler panel veri yöntemi aracılığıyla ele alınmıştır. Çalışmada aynı şekilde çekim modeli kullanılarak, Türkiye özelinde İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkelerle olan ikili ticaretimizde çeşitli ekonomik, coğrafi, kültürel ve kurumsal faktörlerin etkileri incelenmiştir.

Çalışmada ayrıca, 2010 verilerine göre ülkemizin İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye 55 ülke ile olan mevcut ticareti ile panel veri yöntemine göre öngörülen ticareti arasındaki farkı ifade eden ticaret potansiyeli incelenmiş, ticaret potansiyelimizin altında ve üstünde yer alan ülkeler belirlenmiştir. Son olarak, model çerçevesinde ortaya çıkan ticaret potansiyelimiz de göz önünde bulundurularak İslam İşbirliği Teşkilatı genelinde ve Türkiye özelinde ticaretin geliştirilmesine yönelik bazı politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam İşbirliği Teşkilatı, Uluslararası Ticaret, Çekim Modeli, Panel Veri, Ticaret Potansiyeli.

ABSTRACT

Despite the recent increase in Turkey's commercial relations with the member states of the Organization of Islamic Cooperation, there is insufficient work in the literature that puts forth the effects of these economic relations on trade and that studies potential trade with these countries. The trade diversification from the European Union countries to the more dynamic ones after the 2008 global financial crisis, and today's commercial gains throughout the OIC and the Middle East and North Africa in particular make the work in this area more meaningful and necessary.

Having set up a gravity model using panel data between 2000 and 2010, this study deals with various economic, geographical, cultural and institutional factors that influence the commercial flows among the Organization of Islamic Cooperation countries. By using a gravity model, in the particular case of Turkey this study examines the effects of various economic, geographical, cultural and institutional factors on our bilateral trade with the member states of the Organization of Islamic Cooperation.

Moreover, the trade potential measuring the difference between the current trade of Turkey with the 55 member states of the Organization of Islamic Cooperation and the trade estimated according to the panel data method, was examined with 2010 data, and the countries that are either above or below our trading potential were determined. Lastly, taking into account the resulting trade potential, some policy suggestions for the Organization of Islamic Cooperation countries and Turkey were presented.

Key Words: Organisation of Islamic Cooperation, International Trade, Gravity Model, Panel Data, Trade Potential.

GİRİŞ

2000'li yıllardan itibaren hız kazanan küreselleşme ile birlikte hem uluslararası kuruluşlar hem de bölgesel kuruluşlar arasındaki ekonomik işbirliklerinde dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. Her ne kadar küreselleşme ile çelişir gibi görünse de bölgesel işbirliklerine gidilmesi, bölgesel düzeyde sağladığı serbestleşmeyle küreselleşmeyi tamamlamakta ve ülkelerin küreselleşme sürecine daha fazla katılımına yardımcı olabilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan gelişmeler, karşılıklı ekonomik çıkarlar açısından gelişmekte olan ülkeleri de küreselleşmeden daha fazla pay almaya yönelik reformlar yapmaya ve uluslararası kuruluşlarda daha fazla rol almaya zorlamış, ticaret, üretim, finans ve doğrudan yatırım alanlarında birtakım tedbirleri ve teşvikleri uygulamaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, son dönemde küresel düzeyde ekonomi alanında yaşanan gelişmeler, Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) gibi kültürel ve sosyoekonomik yönlerden gelişmiş ve birbirine daha benzer ülke ekonomilerinden oluşan kuruluşların yanında coğrafi olarak dağınık ve sosyoekonomik yönden heterojen bir yapıya sahip olan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'nin de kendi içinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik adımlar atmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, ortak din paydasına sahip olmalarına rağmen politik, etnik, kültürel ve ekonomik yönden yüksek çeşitliliğe sahip olma, barındırdığı potansiyelin yanında bu yapının sürdürülebilirliği üzerine birçok zorluğu ve soru işaretini de beraberinde getirmektedir (Hassan, 2009).

Dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri gibi önemli bir kısmını, içinde barındıran ve dört kıtaya yayılmış 57 İİT üyesi ülkenin ekonomik performansları, sahip olduğu bu potansiyeli yansıtamamakta, ilgili ülkeler ABD doları ve satın alma gücü paritesine göre dünya üretiminin yaklaşık onda birini gerçekleştirebilmektedir (SESRIC, BASEIND İstatistik Veri Tabanı). Tarım ve ekilebilir arazi, enerji ve madencilik, insan kaynakları gibi

birçok farklı alanda potansiyel zenginliği ve geniş bir stratejik ticaret bölgesini içinde barındıran İİT'ye üye ülkelerin hemen hemen yarısının ekonomisine en fazla katkıyı tarım ve petrol üretimi sağlamaktadır. Bunun yanında, ekonomik olarak çok çeşitlilik gösteren İİT'ye üye ülke ekonomilerinde gayri safi yurt içi hasılaya göre en büyük 10 ekonomi, toplam üretimin %70'inden fazlasını gerçekleştirmektedir. Kişi başı üretim yönünden en zengin İİT üye ülkesi ile İİT'ye üye ülkelerin ortalaması arasındaki 17 kat fark, yaşam standartları açısından üye ülkeler arasındaki dengesizliği gözler önüne sermektedir. Öte yandan, İİT üyesi ülkeler arasındaki ticaretin artırılmasına yönelik girişimler, ilgili coğrafyaya birçok yönden önemli kazanımlar sağlayabilecektir. Bu bağlamda, gerekli kapsayıcı ve yapısal politikaların belirlenmesi, mevcut yapıda ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artırılmasında tarife, kota ve diğer tarife dışı gibi politika kaynaklı engeller ile ulaşım maliyeti, dil ile sahip olunan farklı kurumsal yapılar gibi birçok doğal, sosyal ve kültürel engellerin ekonomik etkilerine yönelik çalışmaları da kapsayıcı bir analizi gerekli kılmaktadır.

Literatürde son dönemde dünyada, çeşitli bölgelerde ve Türkiye'de ticaret akımları üzerine kullanılan bağımsız değişkenlerin yer aldığı çekim modeli çalışmaları yer almaya başlamıştır. Cünedioğlu ve Yücel (2011), ülkeler arası mesafenin ekonomik bölgelerin en önemli fonksiyonu olduğu, demokrasi veya otokrasi ile yönetilmelerine bakılmaksızın ülkelerin rejimleri güçlendikçe ticari ilişkilerinin güçlendiği ve ülkelerin aynı yönetim biçimine doğru yakınlaşmalarının ülkeler arasındaki ticareti artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanında, kültürel faktörler olarak, aynı dile sahip olan ülkelerin kendi aralarında daha fazla ticaret yaptıklarını fakat ortak dine sahip olmanın ticareti azalttığını tespit etmişlerdir. Çalışmanın diğer önemli bir bulgusu ise aynı din ve dile sahip olan ülkelerin daha az ticaret yapmalarıdır. Head (2003) ve Helliwell (1996) ise ortak dile sahip olan ülkelerin aralarında dil birliği olmayan ülkelere oranla iki ile üç kat arasında daha fazla ticaret yaptıklarını saptamışlardır. Diğer yandan, McCallum (1995) ve Helliwell (1996), ülkelerin ortak para birimine sahip olmalarının para birimleri arasında sabit bir döviz kuruna sahip olmalarından çok daha güçlü ticaret ilişkisine yol açtığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Rose (2000b), çalışmasında ekonomik

etken olarak ortak para biriminin toplam ticarete olan etkisini incelemiş, farklı para birimini kullanan ülkelere oranla ortak para birimini kullanan ülkelerin üç kat daha fazla ticaret yaptıkları sonucuna ulaşmıştır. Baier ve Bergstrand (2007, 2009), ortak serbest ticaret alanına sahip olmanın iki ülke arasındaki ticareti on yıl içerisinde ortalama olarak iki kat artırdığı sonucuna varmışlardır. Bunun yanında, Unger ve diğerleri (2011), işlem maliyetlerini azaltması yönüyle, ortak bir koloni geçmişine ve dil birliğine sahip olmanın ülkeler arasındaki ticareti artırıcı etkileri olduğunu vurgulamışlardır. Özellikle farklı coğrafyalarda yer alan ülkelerin yaşadıkları 'koloni' tecrübeleri sonucunda edindikleri çok farklı 'kapsayıcı' veya 'sömürücü' kurumsal yapılar¹ da, farklı ekonomik ve siyasi yansımalara yol açabilmektedir (Acemoğlu, 2001).

Bu çalışmada da çekim modeli kullanılarak İİT genelinde ülkeler arasındaki ticaret akımlarını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Bununla birlikte, çekim modeli bulguları ışığında Türkiye'nin İİT ile ilişkileri ve ticari potansiyeli, söz konusu çalışmalardan farklı olarak analizlere ekonomik faktörlerin yanı sıra coğrafi, kültürel faktörler ile rejim ve yönetim faktörleri de dahil edilerek incelenmiştir. Bu çerçevede, hazırlanan çalışma beş bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, İİT hakkında genel bilgiler verilmiş, Teşkilatın yapısı, temel organlar ve diğer organlar olarak ele alınarak kısaca tanıtılmıştır. Söz konusu tanıtımın ardından, İİT'ye üye ülkelerin ticaret yönünden ekonomik yapıları ile dünya ticaretindeki yerleri, gelişmiş ülkeler ile İİT-dışı gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırılması yoluyla analiz edilmiştir. İkinci bölümde, İİT'nin ekonomik alt organı olan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) ve işbirliği alanları anlatılmıştır. Bu kapsamda, İİT'ye üye ülkeler arasında bir ticaret sistemi geliştirilmesi gereğinden dolayı imzalanan Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC) ile birlikte diğer İSEDAK projeleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, analizde kullanılacak çekim modelinin kavramsal yapısı, veriler ve tahmin yöntemi anlatılmış, panel verilerine dayalı çekim modeli kullanılarak 2000-2010 yılları arasında İİT'ye

¹ 'Kapsayıcı' kurumsal yapı, siyasi ve ekonomik elit üzerine getirilen kısıtlama, özel mülkiyet hakkını koruma altına alma ve katılımcılık, 'sömürücü' kurumsal yapı ise siyasi alanda kısıtlamaların olduğu, özel mülkiyet haklarının sınırlı olması manalarına gelmektedir (Acemoğlu, 2001).

ye lkeler arasındaki ikili ticaret akımları üzerinde hangi faktörlerin etkili oldukları araştırılmıştır. Dördüncü bölümde, panel verilerine dayalı çekim modelinin sonuçları kullanılarak Türkiye'nin 2000-2010 yılları arasında İİT'ye ye ülkelerle yaptığı ikili ticaret verileri çerçevesinde, ye ülkelerin Türkiye açısından ne oranda bir ticaret ve ihracat potansiyeline sahip olduğu incelenmiştir. Türkiye'nin ticareti üzerinde hangi faktörlerin etkili oldukları ve elde edilen katsayı tahminlerinden hareketle hangi ülkelerle ticaretin potansiyel genişleme vaat ettiği araştırılmıştır. Beşinci ve son bölümde ise elde edilen sonuçlar özetlenmiş, ticareti etkileyen faktörlerden yola çıkılarak bazı proje nerileri yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İİT, ağırlığı Asya Kıtası olmak üzere dört kıta üzerinde toplam 57 üyeye² sahip, Birleşmiş Milletler (BM)'den sonra ikinci büyük uluslararası teşkilattir. Oluşumu politik nedenlere dayanan İİT, zaman içerisinde İslam ülkeleri arasında yapısal olarak en kapsayıcı ekonomik ve ticari işbirliği örgütlenmesine sahip bir yapı haline dönüşmüş, günümüzde nüfusunun çoğunluğu veya bir kısmı Müslüman olan üye ülkeler arasında ekonomi, siyaset, kültür ve bilim alanlarında sosyal dayanışma ve işbirliğini artırmayı hedefleyen bir kuruluştur. Genel Sekreterliği Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde bulunan İİT'nin 5 gözlemci üyesi bulunmaktadır³. İİT'de resmi diller olarak, İngilizce, Fransızca ve Arapça kullanılmaktadır⁴.

1.1. İİT'nin Kuruluşu ve Amaçları

İİT, Kudüs'te bulunan Al-Aksa Camii'nin kundaklanması üzerine 24 ülkenin katılımıyla, 1969 yılında Fas'ın başkenti Rabat'ta gerçekleşen tarihi 1. İslam Zirve Konferansı'nda alınan karar üzerine kurulmuştur. Bunun sonrasında, 1970 yılı Mart ayında İslam ülkeleri Dışişleri Bakanları, Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde toplanmış ve daimi İİT Genel Sekreterliği'nin oluşturulmasına karar vermişlerdir. İİT'nin Anayasası ise ilk olarak 1971 yılında yapılan 2. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nda hazırlandıktan sonra 1972 yılında gerçekleşen 3. Dışişleri Bakanları Konferansı'nda kabul edilmiştir. Üye ülkelerin BM Anayasası'na ve insan haklarına saygılı olduklarını belirten bu Anayasa, 1 Şubat 1974 tarihinde BM tarafından da onaylanmıştır. İİT'nin 1974 yılında Pakistan'ın Lahor kentinde düzenlenen 2. İslam Zirve Konferansı sonrasında Teşkilat, başta BM olmak üzere çeşitli

² İİT'ye üye ülkeler listesi, detaylı olarak Ek kısmında yer almaktadır.

³ Bosna Hersek, KKTC, Orta Afrika Cumhuriyeti, Rusya ve Tayland.

⁴ İslam İşbirliği Teşkilatı. (1 Ağustos 2011). Erişim: 6 Ocak 2013, İİT, <http://www.oic-oci.org>.

uluslararası kuruluşlarla çeşitli danışmanlık ve işbirliği ilişkileri yürütmektedir. Üye ülkeler arasında işbirliğini ve dayanışmayı artırmayı amaçlayan temel ilkelere dayanan İİT'nin mevcut Anayasası ise 2008 yılında Senegal'in başkenti Dakar'da düzenlenen 11. İslam Zirve Konferansı'nda kabul edilmiştir. 40 yılın üzerinde bir süre içerisinde, İİT'ye üye ülke sayısı 25'ten 57'ye ulaşmıştır.

Gerçekleştirilen Zirve Konferansları, Dışişleri Bakanları Konferansları ile Daimi Komite Toplantıları İİT'nin ana gündemini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, 2005 yılı Eylül ayında Mekke'de düzenlenen Zirve'nin 3. olağandışı oturumunda, İslam ülkeleri arasında dayanışma ve işbirliğini artırmaya yönelik siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda kapsamlı reformların yapılmasını içeren '10 Yıllık Eylem Planı' kabul edilmiştir. Alınan kararlar neticesinde, öncelikle İİT'ye üye ülkeler arasında ticaretin, ekonomik işbirliğinin artırılması, yoksulluğun azaltılmasına önem verilmesi ile İİT'nin mevcut çeşitli siyasi ve dini çatışmaların önlenmesine yönelik uzlaşmacı rolünün güçlendirilmesi İİT'nin başlıca amaçları arasında belirtilmiştir.⁵ Bunun yanında, İİT'ye bağlı organların daha etkin karar almasına ve Genel Sekreterlik ile daha güçlü işbirliğinin sağlanmasına yönelik olarak, İİT'nin günün şartlarına uygun şekilde yeniden yapılandırılması kabul edilmiştir. Bu çerçevede, platform olarak İİT faaliyetleri içinde çeşitli komisyonlar ve uzmanlar düzeyinde yapılan toplantılar da, ortak kararların alınması ve ülkelerin kalkınmalarına yönelik projelerin geliştirilmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. İslam ülkelerinin ortak menfaatleri doğrultusunda, çeşitli bağlı ve ilgili ihtisas kuruluşları vasıtasıyla, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi ile ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda araştırma ve işbirliği çalışmalarının desteklenmesi İİT'nin başlıca amaçları arasında yer almaktadır⁶.

1.2. İİT'nin Organizasyon Yapısı

İİT'nin başlıca organları, İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konferansı ve İİT Genel Sekreterliği'dir. Bunun yanında, ilgili İİT organlarınca çeşitli siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal, dini ve bilimsel konularda alınan kararların

⁵ 2005 yılı İİT '10 Yıllık Eylem Planı' Raporu.

⁶ İslam İşbirliği Teşkilatı. (4 Ocak 2013). Erişim: 6 Ocak 2013, İİT, <http://www.oic-oci.org>.

uygulanması, desteklenmesi ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik olarak bazıları devlet başkanları düzeyinde olmak üzere çoğunluğu bakanlık düzeyinde temsil edilen komiteler bulunmaktadır. Bunlardan, İSEDAK, Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (COMIAC), Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH) devlet başkanları düzeyinde temsil edilen en önemli komitelerdir. Ayrıca ikinci derecede alt organlar olarak çeşitli meslek alanlarında ihtisas kuruluşları, bağlı kuruluşlar, ilgili kuruluşlar ve üniversiteler de bulunmaktadır⁷.

1.2.1. Organlar ve Görevleri

1.2.1.1. Temel Organlar

a) İslam Zirve Konferansı

Üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşan İslam Zirve Konferansı, İİT'nin en yüksek karar organıdır. Politika kararları almak, kuruluşun hedefleri doğrultusunda yol haritası oluşturmak ve İİT'ye üye ülkeleri ilgilendiren diğer meseleleri gözden geçirmek üzere üç yılda bir toplanmaktadır.

b) İslam Dışişleri Bakanları Konferansı

Geçmiş İslam Zirve Konferansları ve İslam Dışişleri Bakanları Konferanslarında alınan stratejik kararların ve Teşkilatın genel politikalarının uygulanmasına yönelik olarak her yıl yapılmaktadır.

c) Genel Sekreterlik

Genel Sekreterlik, Zirve ve Dışişleri Bakanları Konferanslarınca alınan kararların uygulanması ve icra organı olarak Teşkilatın yasa ve yönetmeliklerine uygun olarak faaliyetlerin yürütülmesi ile görevlendirilmiştir. 1970 yılında yapılan 1. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nda kurulmuş olan Genel Sekreterliğe, görevlerini yürütürken Teşkilatın bağlı ve ilgili kuruluşları yardım etmektedir.

⁷ İslam İşbirliği Teşkilatı. (4 Ocak 2013). Erişim: 6 Ocak 2013, İİT, <http://www.oic-oci.org>.

Merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde bulunan İİT Genel Sekreterliği, İslam Dışışleri Bakanları Konferansınca seçilen bir genel sekreter tarafından yönetilmektedir. Şu anda 9. İİT Genel Sekreterliği görevini sürdürmekte olan Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu, 2005 yılında yapılan seçimler sonucunda göreve demokratik seçimlerle gelen ilk Genel Sekreterdir. Kendisine, yine seçimle gelen dört genel sekreter yardımcısı eşlik etmektedir⁸.

1.2.1.2. Diğer Organlar

a) Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi

Her yıl bakanlar düzeyinde İstanbul'da toplanmakta olan Komite, yapılan Dışışleri Bakanları Konferansı öncesinde konferansın gündemini hazırlamakta ve gündemdeki konularla ilgili olarak aldığı tavsiye kararlarını Dışışleri Bakanları Konferansı'na sunmaktadır. İSEDAK'ın genellikle Ekim-Kasım aylarında İstanbul'da yapılan yıllık toplantılarının açılış ve kapanış oturumlarına T.C. Cumhurbaşkanı başkanlık etmektedir⁹.

b) Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi

Toplantıları Bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (COMIAC)'nin başkanlığını Senegal Devlet Başkanı yürütmekte ve toplantılar Senegal'in başkenti Dakar'da düzenlenmektedir.

c) Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi

Toplantıları her iki yılda bir Bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen COMSTECH'in de başkanlığını Pakistan Devlet Başkanı sürdürmekte ve toplantılar Pakistan'ın başkenti İslamabad'da gerçekleştirilmektedir. Görevi İİT'ye üye ülkelerin karşılıklı işbirliği ve ortak çalışma neticesinde, bilim ve teknoloji alanlarındaki gerek bireysel gerekse toplu kapasitelerini güçlendirmektir. Bu bağlamda COMSTECH, İİT'ye üye ülkelerin bilim ve

⁸ İslam İşbirliği Teşkilatı. (4 Ocak 2013). Erişim: 6 Ocak 2013, İİT, <http://www.oic-oci.org>.

⁹ Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi. (Kasım 2012). Erişim: 1 Aralık 2012, İİT, <http://www.comstech.org>.

teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmalarını kolaylaştırarak hızlı bir şekilde sanayileşmelerine ve sosyoekonomik olarak kalkınmalarına yardımcı olmaktadır¹⁰.

1.3. İİT Ülkeleri Genel Ekonomik Yapısı

İİT'ye üye ülkeler, öncelikli olarak maden ve tarım ürünleri üreticisidir. Bazı ülkeler hariç olmak üzere, sahip oldukları ekonomik yapı itibarıyla çoğunlukla ham madde ihracatçısı ve nihai mal ithalatçısı konumundadır. Bu nedenle, İİT'ye üye ülkelerin ticaret ortakları çoğunlukla gelişmiş ülkelerdir.

2010 yılı itibarıyla dünya nüfusunun yaklaşık %22,8'lik kısmını oluşturan 57 İİT'ye üye ülke, ABD doları cinsinden ve satın alma gücü paritesine göre dünya üretiminden sadece %10,8'lik pay almaktadır¹¹. IMF, yayımladığı dünya ekonomik görünüm verileri tahminlerinde İİT'ye üye ülkelerin dünya üretiminden aldığı payın aynı şekilde yaklaşık olarak %10'un biraz üzerinde seyredeceğini tahmin etmektedir¹².

Dünya ticaretinin istikrarlı şekilde büyümesi, 2008 yılı ortalarında başlayan küresel finansal krizle birlikte sekteye uğramış, 2009 yılı boyunca dünya ticareti aşağı yönlü bir seyir izledikten sonra 2010 yılından itibaren tekrar yükseliş eğilimine girmiştir. Bunun sonucunda, 2009 yılında 25,1 trilyon ABD doları olan dünya ticaret hacmi 2010 yılında 30,5 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. Küresel eğilime paralel olarak, 2009 yılında 2,5 trilyon ABD doları olan İİT'ye üye ülkelerin toplam ticaret hacmi, 2010 yılında 3,2 trilyon ABD dolarına yükselirken İİT'ye üye ülkelerin toplam ticaretinin dünya ticareti içindeki payı da 2009 yılındaki %9,9'dan 2010 yılında %10,5'e yükselmiştir. Bununla birlikte, ticaret hacmindeki bu yükseliş, 2008 yılındaki kriz öncesindeki 3,4 trilyon ABD doları olan seviyesinin altında kalmıştır.¹³

İİT'ye üye ülkelerin toplam ticaretinin GSYİH'ye oranı ise, 2000 yılında %63 iken 2010 yılı itibarıyla %68,7'ye yükselmiştir. Grafik 1.1'de de görüldüğü üzere diğer gruplarla karşılaştırıldığında, 2010 yılı itibarıyla İİT'ye

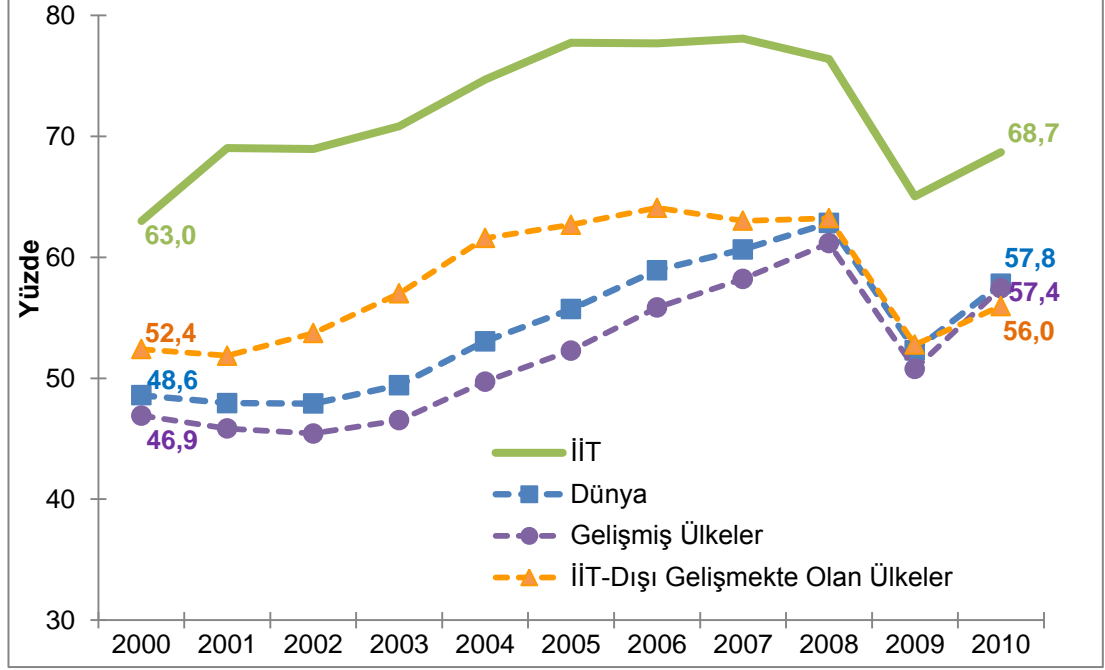
¹⁰Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi. (Kasım 2012). Erişim: 1 Aralık 2012, İİT, <http://www.comstech.org>.

¹¹ 2011 yılı İİT Yıllık Ekonomi Raporu.

¹² IMF Dünya Ekonomik Görünüm (WEO) veri tabanı, 2012 yılı Temmuz ayı tahminleri.

¹³ SESRIC BASEIND very tabanı, 2011 yılı İİT Yıllık Ekonomi Raporu.

üye ülkelerin toplam ticaretlerinin GSYİH'ye oranı, dünya ve İİT-dışı gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler ortalamasından en az 10 puan daha yukarıda yer almaktadır.

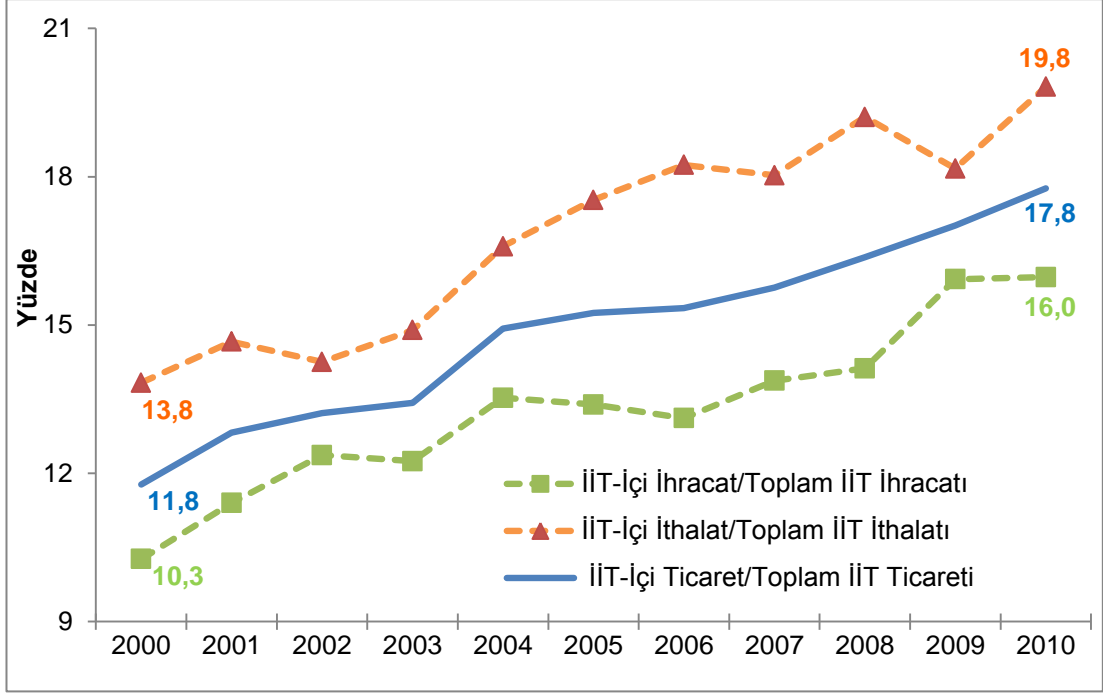

Grafik 1.1 : Toplam Ticaret (GSYİH'ye Oranı, Yüzde)

Kaynak: IMF DOTS, SESRIC BASEIND

İİT'ye üye ülkelerin ihracatları, ilgili ülkelerin büyük çoğunluğunun petrol ve diğer önemli emtiaya dayanan yüksek bağımlılığından dolayı 2009 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere oranla daha büyük düşüş göstermiştir. Buna rağmen, 2010 yılında küresel ekonomik faaliyetlerde yaşanan toparlanmayla birlikte petrol talebinde yaşanan yükseliş, üye ülkelerin ihracatlarında da yükselişe neden olmuştur. Yaşam standartları açısından İİT'ye üye ülkeler arasındaki mevcut dengesizlikle birlikte bu olumlu yükseliş trendi, 2009 yılından itibaren üye ülkelerin ticari açıklığını gösteren Toplam Ticaret/GSYİH oranında da net şekilde görülmekte, bu durum İİT'ye üye ülkelerin dünya ekonomileriyle daha entegre olduğunu göstermektedir.

Genel itibarıyla, İİT'ye üye ülkeler, İİT-dışı ülkelerle daha çok ticaret yapmaktadırlar. 2000 yılında İİT-içi ticaret, toplam İİT ticaretinin %11,8'i düzeyindeyken, 2010 yılında bu oran %17,8'i düzeyine ulaşmıştır (Grafik 1.2).

Grafik 1.2 : İT-İçİ İhracat, İthalat ve Ticaret Oranları, (Yüzde)

Kaynak: IMF DOTS, SESRIC BASEIND

2010 yılı itibarıyla, İT-İçİ ticaret toplamı 549 milyar ABD doları, İT-İçİ ihracat 264 milyar ABD doları düzeyindedir¹⁴. Son 10 yılda gözlenen eğilim, İT-İçİ Ticaret/Toplam İT Ticareti oranının 2015 yılına kadar İT On Yıllık Eylem Planı çerçevesinde hedeflenen %20 düzeyine ulaşılacağını göstermektedir¹⁵.

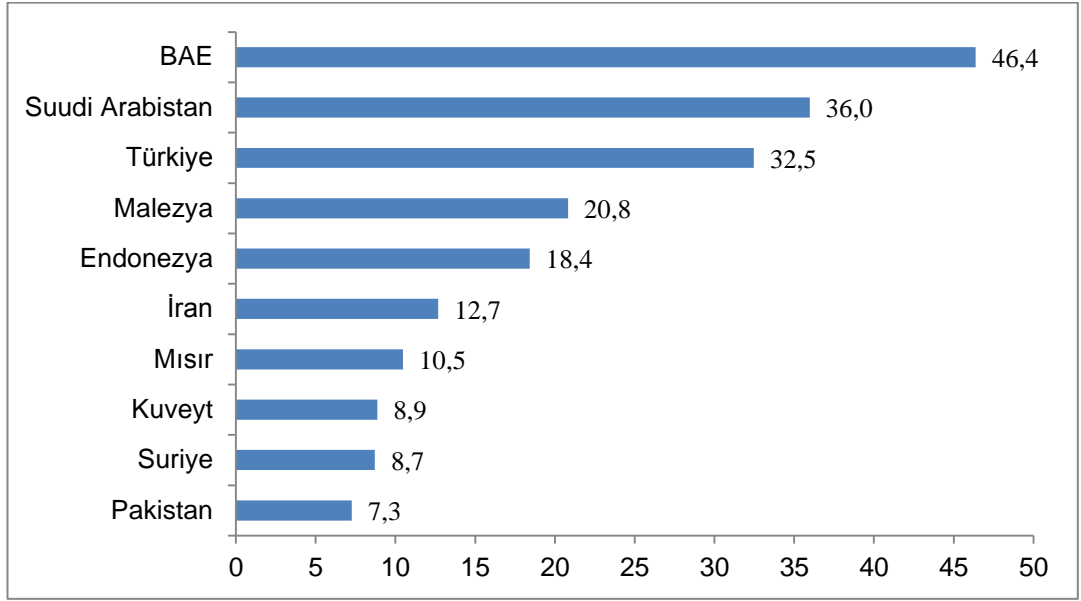
İT-İçİ ticaretin gelişiminde çeşitli engeller bulunmaktadır. İlk olarak, İT'ye üye ülkelerin çoğu gelir düzeyi düşük ülkelerdir. Dünya Bankası'nın sınıflamasına göre 22 İT'ye üye ülke Fakir ve Ağır Borçlu Ülkeler (HIPC) kategorisinde, 18 ülke de En Az Gelişmiş Ülkeler (LDC) kategorisinde yer almaktadır.

2010 yılında İT-İçİ ihracatın %77'lik kısmı İT üyesi 10 ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. Burada 46,4 milyar ABD doları ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) başı çekmekte, bunu sırasıyla 36 milyar ABD doları ile Suudi Arabistan ve 32,5 milyar ABD doları ile Türkiye takip etmektedir. Malezya'nın 20,8 milyar ABD doları ve Endonezya'nın 18,4 milyar ABD doları

¹⁴ 2011 yılı İKB Yıllık Ekonomi Raporu.

¹⁵ SESRIC BASEIND veri tabanı, 2011 yılı İT Yıllık Ekonomi Raporu.

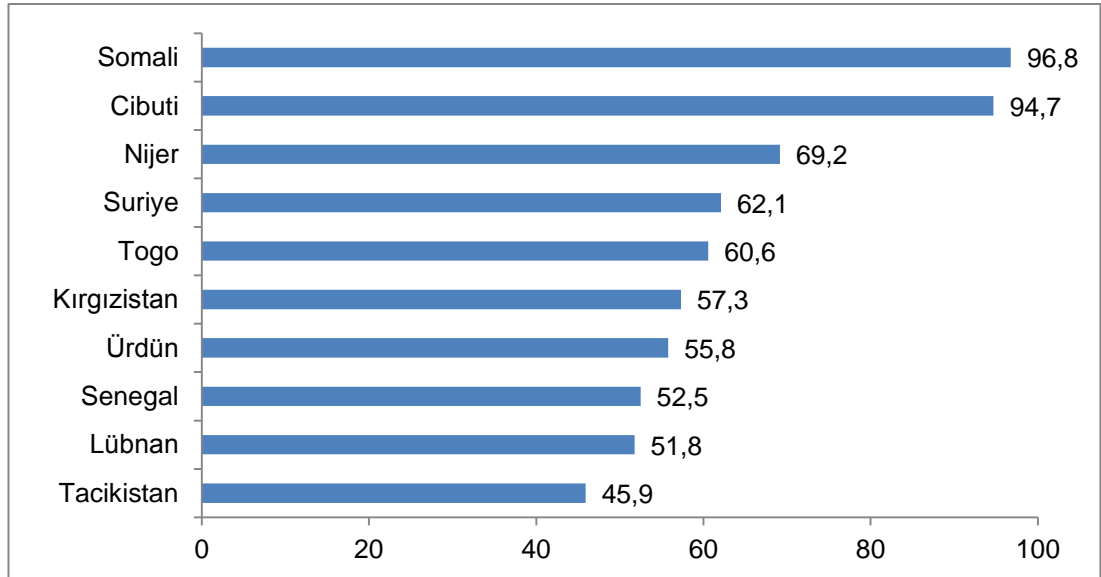
tutarlarındaki İİT-içi ihracatları ile birlikte ilk beş İİT-içi ihracatçı ülke toplam İİT-içi ihracatın %58,7'lik kısmını oluşturmaktadır (Grafik 1.3).

Grafik 1.3 : 2010 Yılı İİT-içi İhracat (Milyar ABD doları)

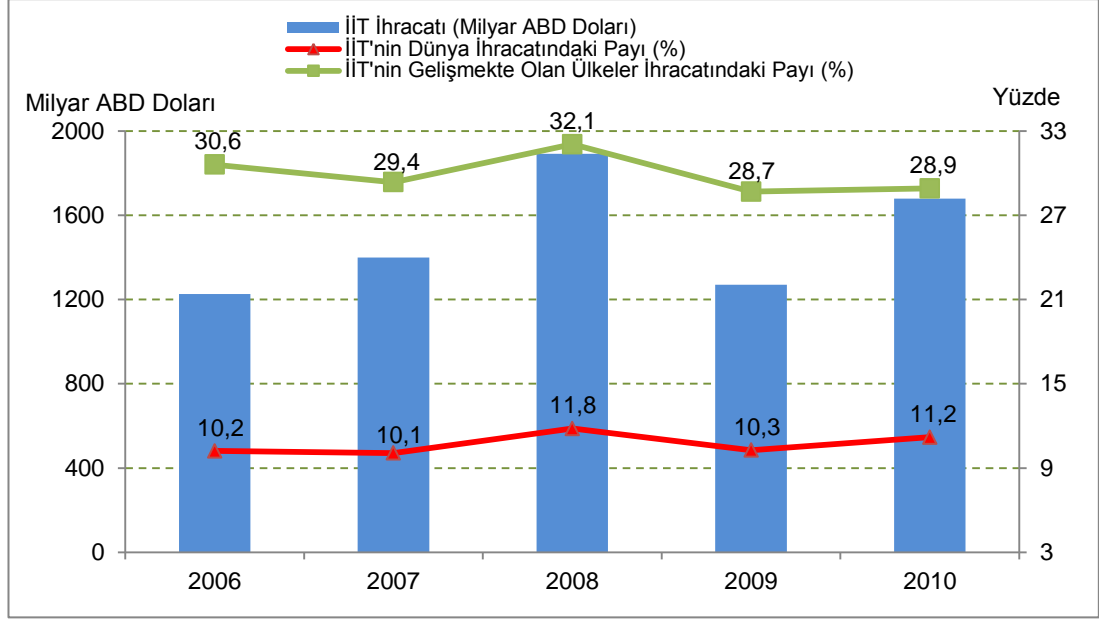
Kaynak: IMF DOTS, SESRIC BASEIND

Bunun yanında, hacim olarak görece daha düşük olmakla birlikte bazı İİT üyesi ülkelerin toplam ihracatlarının büyük bir kısmını İİT-içi ihracat oluşturmaktadır. Örneğin 2010 yılı itibarıyla Somali'nin ihracatının %96,8'lik kısmı İİT ülkelerine yapılmaktadır. Somali'yi sırasıyla %94,7 ile Cibuti, %69,2 ile Nijer, %62,1 ile Suriye ve %60,6 ile Togo takip etmektedir.

Grafik 1.4 : İİT-içi İhracat (Toplam İhracatın Yüzdesi)

Kaynak: IMF DOTS, SESRIC BASEIND

Grafik 1.5 : İİT Toplam İhracatı

Kaynak: IMF DOTS, SESRIC BASEIND

İİT üyesi ülkelerin toplam ihracatları 2008 yılında 1,9 trilyon ABD doları iken 2009 yılında 1,3 trilyon ABD dolarına gerilemiştir. Bununla birlikte, 2010 yılı İİT üyesi ülkelerin toplam ihracatları 1,7 trilyon ABD dolarına yükselmiştir. İİT üyesi ülkelerin dünya ihracatı içindeki payı 2006 yılında %10,2 iken 2008 yılında %11,8'e yükselmiştir. Bununla birlikte 2009 yılında %10,3'e düşmüş, 2010 yılında ise %11,2'ye yükselmiştir. Beş yıllık dönem içinde İİT üyesi ülkelerin dünya ihracatı içindeki payı ortalama % 10,7'dir. İİT üyesi ülkelerin ihracatının gelişmekte olan ülkelere ihracatındaki payı, 2008 yılında %32,4 iken 2009 yılında %28,7'ye düşmüş, 2010 yılında ise %28,9 olarak gerçekleşmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – İSEDAK İLİŞKİLERİ

2.1. İSEDAK'ın Kuruluşu ve Amaçları

İSEDAK, dünyada meydana gelen ekonomik gelişmeler, İslam ülkelerini ilgilendiren ekonomik sorunlar ve İİT çatısı altında ortak hareket etme ihtiyacı nedeniyle 1981 yılında Mekke ve Taif'de gerçekleştirilen 3. İslam Zirve Konferansı sırasında kurulmuştur. COMSTECH ve COMIAC ile birlikte üç daimi komiteden biri olan İSEDAK, başkanı seçilemediğinden 1984 yılına kadar faaliyete başlayamamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın 1984 yılı başında Kazablanka'da düzenlenen 4. İslam Zirve Konferansı'nda, başkanlığına seçilmesi sonrasında aynı yıl Kasım ayında İstanbul'da gerçekleştirilen birinci toplantısı ile faaliyetlerine başlamıştır.

3. İslam Zirvesinde alınan karara göre İSEDAK'ın görevleri aşağıdaki gibidir:

- Ekonomik ve ticari işbirliği konularında İİT tarafından alınmış ve alınacak olan kararların uygulanmasını izlemek,
- Üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini güçlendirmeye yönelik gerekli tedbirleri almak,
- Üye ülkelerin ekonomik ve ticari kapasitelerini arttırmaya yönelik programlar hazırlamak ve tavsiyelerde bulunmak,
- Üye ülkelerin ortak hareket etmesini güçlendirecek politika önerileri formüle etmek ve uluslararası ekonomik ve ticari konuları tartışmak için merkezi forum olarak hizmet vermek,

- Üye ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğiyle ilgili faaliyetlerin İİT Genel Sekreterliği yoluyla genel koordinasyonunu sağlamak¹⁶.

Her sene bakanlar düzeyinde İstanbul'da gerçekleşen İSEDAK'ın yıllık toplantılarının açılış ve kapanış oturumlarına Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Bakanlar düzeyindeki toplantıların çalışma oturumlarına ise Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanı başkanlık etmektedir. Bakanların onayına sunulacak rapor ve taslak kararların hazırlandığı çeşitli alanlardaki yüksek düzeyli uzmanlar toplantısı ise İSEDAK toplantısından iki gün önce gerçekleştirilmekte ve bu toplantıya Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı Müsteşarı başkanlık etmektedir¹⁷.

2.2. İSEDAK'ın Organizasyon Yapısı

a) Genel Kurul

Ekonomi ve ticaret konularında ülkelerin ilgili bakan veya temsilcilerinden oluşan Genel Kurul, İSEDAK'ın karar alma organıdır. Her yıl olağan olarak toplanmakla birlikte olağanüstü olarak da toplanabilmektedir.

b) İzleme Komitesi

Bakanlar düzeyinde Genel Kurul'a destek amacıyla kurulmuştur. İİT çatısı altında bulunan çeşitli meslek alanlarındaki ihtisas kuruluşları, bağlı kuruluşlar ve ilgili kuruluşlar ile yakın işbirliğinde bulunmaktadır.

c) Oturum Komitesi

Oturum Komitesi, ihtiyaç duyulduğunda İSEDAK'a yardımcı olmakta ve teyit amacıyla İİT'ye bağlı kuruluşların faaliyetlerini değerlendirerek İSEDAK'a rapor şeklinde sunmaktadır.

¹⁶ 5 -12 Aralık 1991 tarihlerinde Dakar'da gerçekleştirilen Altıncı İslam Zirve Konferansı'nda kabul edilen İSEDAK hakkındaki kanun maddesi.

¹⁷ T.C. Kalkınma Bakanlığı. (Kasım 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, <http://www.dpt.gov.tr>.

d) İSEDAK Koordinasyon Ofisi

T.C. Kalkınma Bakanlığı bünyesinde, İSEDAK toplantılarının düzenlenmesine yardımcı olmak amacıyla Türkiye tarafından kurulmuştur. Toplantıların organize edilmesiyle ilgili olarak İSEDAK Başkanı ve Genel Sekreterlik arasındaki koordinasyonu sağlamaktadır¹⁸.

2.3. İSEDAK'ın İşbirliği Alanları

İSEDAK, Zirve Konferansı'na karşı sorumlu bir Bakanlar Komitesi olarak, İİT'ye üye ülkelerin ekonomi ve ticaret bakanlarının yıllık toplantıları yoluyla en yüksek seviyede bütün ekonomik işbirliği faaliyetlerinin koordinasyonu ve takibiyle görevlendirilmiştir. İSEDAK'ın temel kılavuz ilkeleri, 1981 tarihli 3. İslam Zirvesi'nde kabul edilmiş olan ve on ayrı alanda işbirliğini geliştirmeye yönelik öneriler içeren 'Üye Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliğini Güçlendirme Eylem Planı'nı temel almıştır.

1981 yılında gerçekleştirilen 3. İslam Zirvesi'nde kabul edilen İSEDAK'ın ilk eylem planında belirlenen işbirliği alanları: (1) Ticaret, (2) Sanayi, (3) Tarım ve Gıda, (4) Ulaştırma, Haberleşme ve Turizm, (5) Bilim ve Teknoloji, (6) Enerji, (7) İşgücü ve Sosyal Konular, (8) Parasal ve Mali Konular, (9) Nüfus ve Sağlık ve (10) Teknik İşbirliği'dir.

1981 yılında Mekke-Taif Zirvesinde kabul edilen 'İİT Üyesi Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliğini Güçlendirme Eylem Planı', 1990'lı yılların başlarında dünya politik ve ekonomik konjonktüründe meydana gelen yeni gelişmeler karşısında yetersiz kalmıştır. Özellikle eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Bloku ile AB'deki gelişmeler, ülkelerin ekonomilerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Ayrıca, üye ülkeler arasında oy birliğine varılması ilkesi ve özel sektörün sürecin dışında kalmış olması projeleri uygulanamaz hale getirmiştir. Bunun sonucunda, İİT ekonomik işbirliği faaliyetlerine yönelik yeni strateji önerileri, 1990 tarihli Kahire'de gerçekleşen 19. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı ile 1990 tarihli İstanbul'da 16. İSEDAK Oturumu'nda tartışılmaya açılmıştır. Nihayet 5-12 Aralık 1991 tarihlerinde Dakar'da yapılan

¹⁸ T.C. Kalkınma Bakanlığı. (Kasım 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, <http://www.dpt.gov.tr>.

6. İslam Zirve Konferansı'nda, İSEDAK'a dönemin ekonomik ve sosyal gelişmelerine paralel olarak yeni işbirliği stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması görevi verilmiştir. Söz konusu zirve kararı doğrultusunda hazırlanan 'İİT Üyesi Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliğini Güçlendirmeye Yönelik Strateji' belgesi, İSEDAK Toplantısı'nda onaylanmıştır.

Mayıs 1994'te yapılan İSEDAK İzleme Komitesi 10. Toplantısı'na sunulan söz konusu plan metni, Ekim 1994'de düzenlenen 10. İSEDAK Toplantısı'nda kabul edilmiştir. Hazırlanan yeni eylem planında, önceki dönemde ele alınan işbirliği konularına ek olarak, beşeri kaynakların geliştirilmesi ve çevre meselelerine de yer verilmiş, sektörel faaliyetlerde işbirliği, yüksek teknoloji transferi ve özel girişim gibi hususlara dikkat çekilmiştir.

Yapısal olarak bu planda oluşan işbirliği alanları: (1) Gıda, Tarım ve Kırsal Kalkınma, (2) Sanayi, (3) Enerji ve Madencilik, (4) Dış Ticaret, (5) Ulaşım ve Haberleşme, (6) Turizm, (7) Para, Finans ve Sermaye Akımı, (8) Teknoloji ve Teknik İşbirliği, (9) Beşeri Kaynaklar ve (10) Çevre'dir.

Eylem planı belgesinde, her bir sektörün altında belli başlı sorunlar anlatılmakta, hedefler belirlenmekte ve belirlenen hedefler için uygulama programları yer almaktadır. İSEDAK'ın yeni eylem planı, 13-14 Aralık 1994 tarihlerinde Kazablanka'da yapılan 7. İslam Zirve Konferansı'nda onaylanmış ve böylece nihai bir belge haline gelmiştir¹⁹.

2.4. İSEDAK Projeleri

2.4.1. İhracatın Finansmanı Fonu

Eski adı 'Uzun Vadeli Ticaret Finansmanı Mekanizması' olan İhracatın Finansmanı Fonu (EFS), İİT-içi ticaretin artırılmasına yönelik olarak İİT üyesi ülkelerin birbirleri ile yaptıkları ihracatın finansmanına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Fonun amacı, İİT'ye üye ülkeler arasındaki ticaret hacmini ticaretin finansmanı yoluyla arttırmaktır. 1. İSEDAK

¹⁹T.C. Kalkınma Bakanlığı. (Kasım 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, <http://www.dpt.gov.tr>.

toplantısında Türkiye tarafından 'Ticareti Arttırıcı Finansal Önlemler' başlığıyla gündeme getirilmiş ve kabul edilmiş olan projelerden biridir.

Bu proje, gerekli etüd ve işlemlerin 3 yıldan daha kısa bir zamanda tamamlanmasından sonra İSEDAK tarafından onaylanarak İslam Kalkınma Bankası (İKB) bünyesinde ticaret finansmanı faaliyetlerine başlamıştır. Mekanizma, başlangıçta üye ülkeler arasında malların ihracatını finanse etmek amacıyla kurulmuştur. Daha sonra 1997 tarihinde ihracat pazar çeşitliliğini arttırmak amacıyla OECD üye ülkeleri de programa dahil edilerek İKB yönetim kurulu tarafından genişletilmiştir.

İKB'nin kuruluş sözleşmesinin 22. maddesine uygun olarak Banka bünyesinde oluşturulan özel bir fon vasıtasıyla işlemekte olan bu mekanizma, söz konusu fona asgari 1,5 milyon İslam Dinarı (1ID=1SDR²⁰) ödeme yükümlülüğünü taahhüt eden tüm üye ülkelerin yararlanmasına açıktır.

Fon için başlangıçta hedeflenen asgari miktar, 600 milyon ID'dir. Bu mekanizmadan yararlanmak isteyen üye ülkeler fona 150 milyon ID'lik katkı sağlarken, İKB de 150 milyon ID tutarında bir sermaye taahhüdünde bulunmuştur. Geriye kalan 300 milyon ID tutarındaki miktarın, yerel ve uluslararası piyasalardan elde edilecek finansmandan ve mekanizmanın işlemesi yoluyla elde edilecek gelirden sağlanması öngörülmüştür.

Karar yetkisi ve riskler değerlendirildiğinde operasyonlarda sorumluluk İKB'ye aittir. İKB, ithalatçı ülkelerin riskini kendi belirlediği limitler dahilinde üstlenmektedir. İşlemlerde, alıcı riski de İKB tarafından üstlenilmekle birlikte ayrıca herhangi bir bankadan İKB'nin kabul edebileceği bir garanti de istenmektedir. Satışı kredilendirilecek malda en az % 30 oranında İT üyesi ülkelere sağlanan girdi içermesi şartı aranmakta, finansman oranı ihracat tutarının %100'ünü kapsamaktadır. Kredi vadesi 6 ile 60 ay arasında değişiklik göstermekte, bununla birlikte gemiler, makine ve ekipmanları ve benzer yatırım malları için bu süre 120 aya kadar

²⁰ ID, İKB'nin hesap birimidir ve değer olarak SDR'ye eşittir (İKB. (2012). Yıllık Ekonomik Rapor 2011. Cidde). SDR, IMF'nin hesap birimi olarak oluşturulmuş uluslararası likidite aracıdır. SDR, kağıt üzerinde görünen ve karşılığı olmayan bir uluslararası rezervdir. Kağıt altın olarak da bilinmektedir. SDR'nin değeri ABD doları (% 41,9), Euro (%37,4), İngiliz Sterlini (%11,3) ve Japon Yeni (% 9,4) para birimlerinden oluşan sepete dayanmaktadır (1 SDR=1,54 ABD doları) (İKB, <http://www.isdb.org>; IMF, <http://www.imf.org>).

uzatılabilmektedir²¹. Şimdiye kadar 24 ülke EFS'de yer almıştır. EFS'nin üye ülkelerde desteklenmesi için bir ya da daha fazla ulusal ajans kurulmuştur. İKB'nin ticari finansmanı operasyonlarının, Haziran 2005'te faaliyete geçen ve İKB grubu içerisinde yer alan İslam Ticaret Finansman Şirketi altında toplanmasından sonra programın finansman faaliyetleri durmuştur²².

2.4.2. İhracata Yönelik İthalatın Finansmanı Fonu

İhracata Yönelik İthalatın Finansmanı Fonu (ITFO), ihracata yönelik üretim yapan firmaların orta vadeli finansman programlarıyla İİT'ye üye olan veya olmayan ülkelere karşılayacakları hammadde, ara malı, makina ve ekipman ihtiyaçlarının ve yeni yatırımların, modernizasyon yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır²³.

2.4.3. Uluslararası İslam Ticaret Finansman Şirketi

Haziran 2005'te Malezya'da gerçekleştirilen İKB yıllık toplantısında ticaretin finansmanına yönelik bütün faaliyetler Uluslararası İslam Ticaret Finansman Şirketi (ITFC) adı altında birleştirilmiş, Kasım 2007'de ITFC'nin kuruluşu onaylanmıştır. ITFC, taahhüt edilen 3 milyar ABD doları sermayeye karşılık 500 milyon ABD doları ödenmiş sermaye ile ağırlıklı olarak Ocak 2008'de çalışmaya başlamıştır. ITFC'nin merkezi Cidde'de bulunmaktadır. İİT On Yıllık Eylem Planı hedefleri çerçevesinde İİT-içi ticaretin hedeflenen değerlere ulaşmasına yönelik olarak ITFC'nin İİT'ye üye ülkelere yönelik kaynak kullandırması önem taşımaktadır²⁴.

2.4.4. Yatırım Sigortası ve İhracat Kredisi Kurumu

Yatırım Sigortası ve İhracat Kredisi Kurumu (ICIEC), 1 Ağustos 1994 tarihinde 100 milyon ID toplam sermayeyle kurulmuş olup bunun 50 milyon ID'si İKB tarafından sağlanmıştır. Söz konusu kuruluş, 21 Temmuz 1995 tarihinde faaliyete geçmiştir. ICIEC'nin amacı, kredi ve ülke riskini azaltmaya

²¹ İSEDAK'ın 13-14 Mart 2008 tarihlerinde Senegal'in başkenti Dakar'da gerçekleştirilen 11. İslam Zirve Toplantısı'na sunduğu rapor.

²² İslam Kalkınma Bankası. (Ağustos 2012). Erişim: 5 Eylül 2012, <http://www.isdb.org>.

²³ T.C. Kalkınma Bakanlığı. (Kasım 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, <http://www.dpt.gov.tr>.

²⁴ T.C. Kalkınma Bakanlığı. (Kasım 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, <http://www.dpt.gov.tr>.

yönelik olarak İİT'ye üye ülkelerdeki ticari işlemlerin kapsamlarının artırılmasını sağlamak, üye ülkelere doğrudan yabancı yatırımları artırmak ve üye ülkelerdeki ihracat kredi ajanslarına sigorta hizmetleri sağlamaktır. Bu bağlamda ICIEC:

- i. Ticari (alıcı) ya da ticari olmayan (ülke) risklerinden kaynaklanan ihracat gelirlerinin ödenmesini garanti altına almak için ihracat kredisi sigortası hizmetleri,
- ii. Döviz transfer kısıtlamaları, kamulaştırma, savaş ve toplumsal olaylar ve sözleşme ihlali benzeri ülke risklerine karşı yatırım garantisi hizmetleri,”

sunmaktadır²⁵.

2.4.5. Tercihli Ticaret Sistemi²⁶

1981 yılında kabul edilen 3. İslam Zirvesi Eylem Planı ile 1984 yılında gerçekleştirilen 1. İSEDAK Oturumu'nda alınan kararlar çerçevesinde, İİT'ye üye ülkeler arasında bir Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC) kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, 1988 yılında gerçekleştirilen 4. İSEDAK Oturumu'nda, üye ülkeler arasında bir ticaret sisteminin kurulmasına yönelik temel ilkeler kabul edilmiştir.

İİT Üyesi Devletler Arasında TPS-OIC Çerçeve Anlaşması ve ekindeki Menşe Kuralları²⁷, Ekim 1990 tarihinde yapılan 6. İSEDAK Oturumu'nda kabul edilmiştir. Ayrıca Çerçeve Anlaşması'nın, İİT Genel Sekreterliği tarafından üye devletlerin imza ve onayına açılmasına karar verilmiştir. Çerçeve Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi için gereken asgari onaylayan ülke sayısı olan 10 sınırı, 2002 yılında aşılmıştır. 2002 yılında gerçekleştirilen İSEDAK Oturumu'nda kurulan Ticaret Müzakere Komitesi

²⁵ İİT Genel Sekreterliği'nin 20-24 Ekim 2008 tarihinde İstanbul'da yapılmış olan İSEDAK 24. Oturumu'na sunduğu rapor, s.5.

²⁶ Çeşitli Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA) bulunmaktadır. İlgili ülkeler arasında tarife indirimi sağlayan Tercihli Ticaret Sistemi (TPS), miktar kısıtlamaları ve gümrük vergilerinin kaldırılmasını öngören Serbest Ticaret Alanları (STA), üye olmayan ülkelere karşı üyelerce ortak gümrük tarife gerektiren Gümrük Birliği, buna ilave olarak işgücü ve sermaye gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlayan Ortak Pazar, ortak para birliği kullanımını içeren Para Birliği ve daha ileri bir aşama olan ortak mali ve sosyal politikalar içeren ve işbirliğinde en üst seviye olan Ekonomik Birliktir.

²⁷ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tanımına göre “Üzerinde anlaşılan uluslararası bir tanım olmamasına rağmen menşe, 'bir eşyanın ekonomik milliyeti' olarak ifade edilmektedir. Eşyanın menşei kavramı, Gümrük vergilerinin hesaplanması, kota ve anti-damping önlemleri benzeri araçların uygulanmasının takibi vasıtasıyla dış ticaretin kontrol edilmesi ve dış ticaret istatistiklerinin derlenmesi amaçlarıyla kullanılmaktadır” (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, www.gumruk.gov.tr).

(TNC)²⁸ tarafından ticaret müzakereleri Türkiye'nin ev sahipliğinde başlatılmış, sonuçta Nisan 2005'te son bulan ilk turun bitiminde belirli tarife indirimleri ile bir takvimi içeren Tercihli Ticaret Protokolü (PRETAS) kabul edilmiştir.

Çerçeve Anlaşması ve PRETAS, anlaşmaya taraf ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesi ve gümrük tarifelerinin aşamalı olarak indirilmesi yoluyla İT-içi ticaretin artırılmasını hedeflemekte ve gümrük-dışı engeller, anti-damping ve korumacı önlemler gibi ticaret ile ilgili diğer konuları da içermektedir. İT On Yıllık Eylem Planı çerçevesinde, İT-içi ticaretin 2015 yılına kadar hedeflenen %20 düzeyine varılmasında ve sınır ticareti ile çok uluslu ve bölgelerarası işbirliğine dayanan ortak projelerin artırılmasında TPS-OIC ve PRETAS önem arz etmektedir²⁹.

2.4.6. Çok Taraflı Kliring Birliği

Proje, dış ticarete 2-3 aylık kısa vadeler için döviz tasarrufu sağlamaya ve İT'ye üye ülkeler arasında işbirliğini artırmaya yönelik olarak İKB tarafından önerilmiştir.

Anlaşma taslağına göre Çok Taraflı Kliring Birliği'nin amaçları aşağıdaki gibidir:

- i. Katılan ülkeler arasındaki alışverişlerde ödeme kolaylığı sağlamak,
- ii. Üye ülkelerin diğer üye ülkelerle olan ticaretlerinde kendi milli paralarını kullanmalarına imkan sağlamak,
- iii. Üye ülkeler arasında daha sıkı bir parasal işbirliğini teşvik etmek; bankacılık sistemleri arasındaki ilişkileri artırmak.”³⁰

Çok taraflı kliring birlikleri, uygulanan 'ödemeler arası kredi devresi süresince alacaklı durumunda kalan ülkelere cazip görülmeyen bir uygulamadır. Bu nedenle özellikle petrol ihracatçısı ülkeler, böyle bir uygulamaya karşı çıkmakta veya petrolü kliring sisteminin dışında tutmayı tercih etmektedirler.

²⁸ Ticaret Müzakere Komitesi (TNC)'nin sekreteryası, İSEDAK Koordinasyon Ofisi ve İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT) tarafından yürütülmektedir.

²⁹ Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi. (Ekim 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, <http://www.comcec.org>.

³⁰ T.C. Kalkınma Bakanlığı. (Kasım 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, <http://www.dpt.gov.tr>.

Bu proje, 1987 yılında İstanbul'da yapılan Merkez Bankaları Guvernörleri ve Para Otoriteleri Toplantısı gündemine dahil edilmesine rağmen proje mevcut durumda aktif değildir.

2.4.7. Standartların Harmonizasyonu

1984 yılında gerçekleştirilen 1. İSEDAK Toplantısı'nda, İİT-içi ticaretin geliştirilmesine yönelik olarak, İİT'ye üye ülkelerin standart oluşturan kuruluşlarının kendi ulusal standartlarını uyumlu hale getirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, İİT-içi ticareti engelleyen farklı standartların kaldırılması için 1985'te İstanbul'da yapılan Uzmanlar Grubu Toplantısında, bir metodoloji hazırlanması hususunda gerekli çalışmaları yürütmek üzere bir 'Standartların Harmonizasyonu Koordinasyon Komitesi' kurulmuştur. Daha sonra Komite, 1999 yılında düzenlenen 15. İSEDAK Toplantısı'nda İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC) olarak üye ülkelerin onayına sunulmuş ve nihayet 2010 yılında en az 10 ülkenin onayıyla SMIIC tüzüğü onaylanmıştır.

SMIIC, üye ülkeler arasında ticareti olumsuz yönde etkileyen standartların uyumlu hale getirilmesi, ortak standartların hazırlanması, ortak bir sertifikasyon sisteminin geliştirilmesi gibi fonksiyonlar üstlenmektedir. Enstitü ayrıca, laboratuvar testleri ve kalite kontrol, standartlara uygunluk ve kalite belgelerinin verilmesi ve üye ülkelere eğitim imkanları sağlanması faaliyetlerinde de bulunmaktadır³¹.

2.4.8. İslam Ülkeleri Ticaret Enformasyon Ağı

İslam Ülkeleri Ticaret Enformasyon Ağı (TINIC) projesi, İİT'ye üye ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaretle ilgili verilerin toplanmasını, değerlendirilmesini, analizini ve yayılımını sağlayan bir bilgi ağı kurulmasını hedeflemektedir. Bu proje önce İslam Ticareti Geliştirme Merkezi'nin (ICDT) önemli çalışmalarıyla yürütülmüş, daha sonra İKB'nin İslam Ülkeleri Bilgi Ağı (OIC IS-NET) ile birleştirilmesine karar verilmiştir.

³¹ İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü. (Aralık 2012). Erişim: 3 Ocak 2013, <http://www.smiic.org>.

ICDT, projenin uygulayıcısı olarak TINIC çerçevesinde toplamış olduğu ticaret verilerini üye ülkelerdeki kullanıcıların hizmetine sunmaktadır. Bunun yanında, ICDT, İİT'ye üye ülke işadamları arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesine ve yatırımların artırılmasına yönelik olarak ticaret fuarları düzenlenmesine destek vermekte, üye ülkeler arasında ticaretin artırılmasına yönelik danışmanlık hizmetleri sunmaktadır³².

³² İslam Ülkeleri Ticaret Enformasyon Ağı, (Mayıs 2011). Erişim: 2 Ekim 2012, <http://www.icdt-oic.org>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (İİT) ÜLKELERİ ARASINDA DIŞ TİCARET ANALİZİ: ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI

3.1. Çekim Modeli

Son dönemde uluslararası ticaret alanında yapılan ampirik çalışmalarda ülkelerin ikili ticaret hacimlerini çekim modeli üzerinden açıklayan birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların temeli, 17. yüzyılın ikinci yarısında Newton'un bulmuş olduğu yer çekimi yasasına dayanmaktadır. Buna göre iki fiziksel cisim, birbirlerini her iki cismi birleştiren bir çizgi doğrultusundaki kuvvetle çekerler. Bu kuvvet aşağıdaki (3.1) no'lu denklem biçiminde, iki kütlenin çarpımıyla doğru orantılı, aralarındaki mesafenin karesi ile ters orantılıdır.

$$F = [G \times (M_1 \times M_2)] / R^2 \quad (3.1)$$

Newton'un çekim yasasına göre;

F: Çekim kuvvetini

M₁ ve M₂: Cisimlerin kütlelerini

R: Mesafeyi

G: Evrensel çekim sabitini

ifade etmektedir.

19. yüzyılda Ravenstein (1885), çekim yasasının göç akımları üzerinde kullanılmasına öncülük etmiştir. İlk olarak Tinbergen (1962) ve sonrasında Poyhonen (1963), çekim yasasının uluslararası ticarete ülkeler arasındaki dış ticaret akımlarını açıklamak için de kullanılabileceğini ileri

sürmüşlerdir. Buna göre, çekim yasasının ekonomide kullanımı aşağıdaki (3.2) no'lu denklemdeki gibidir:

$$\mathcal{F}_{ij} = \left[G \times \left(M_i^\alpha \times M_j^\beta \right) \right] / R_{ij}^\theta \quad (3.2)$$

Çekim yasasının ekonomik uyarlamasına göre F_{ij} , i ülkesinden j ülkesine gerçekleşen akım veya i ülkesi ile j ülkesi arasındaki toplam ticareti temsil etmektedir. M_i ve M_j değişkenleri ilgili ülkelerin ekonomik büyüklüklerini, R_{ij} ise i ve j ülkeleri arasındaki mesafeyi göstermektedir³³. Buna göre, iki ülke arasındaki ticaretin, ülkelerin büyüklükleri ölçüsünde artması, coğrafi uzaklıkları ölçüsünde azalması beklenmektedir. Bununla birlikte, Ballenger ve Coyle (2010), yeni taşıma teknolojilerindeki gelişmelerin taşıma ve iletişim maliyetlerini düşürmesi sebebiyle mesafenin ticaret akımları üzerindeki etkisinin azalmasını beklemektedir. Ticaret analizlerinde Tinbergen ve Poyhonen'den sonra sıklıkla kullanılmaya başlanan çekim modelinde, çeşitli akademisyenler tarafından birçok değişiklik ve eklemeler yapılmıştır. Linnemann (1966) nüfusu, ülke büyüklüğünün bir ölçüsü olarak çekim modeline dahil etmiştir. Brada ve Mendez (1983), çekim modelini kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik entegrasyonunu karşılaştırmışlardır. Bunun yanında Karemera ve Koo (1994) ile Carrillo ve Li (2004), ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin bir göstergesi olarak kalite etkilerini ifade etmek için kişi başına geliri kullanmışlardır. Frankel ve Wei (1995) ile Frankel ve diğerleri (1998a, 1998b), serbest ticaret alanlarının ticarete etkilerini çalışmışlardır. Rose (2000a, 2000b, 2000c) ile Frankel (2010), ise para birliklerinin toplam ticarete etkilerini kukla değişken ile test etmeye çalışmışlardır. Aynı şekilde Anderson ve Wincoop (2001) ile yine Anderson (2010), sınır engellerinin ticarete ve refah seviyesine etkisini araştırmışlardır. Soloaga ve Winters (1999), bölgeselciliğin etkilerini analiz etmiştir. Ayrıca sırasıyla Rose (2005) uluslararası kuruluşların, Okabe ve Urata (2007) ise EU, NAFTA, MERCOSUR, ve ASEAN gibi serbest ticaret alanlarının ikili ticaret akımlarına etkileri üzerinde çalışmıştır. Martinez-Zarzoso (2003) da aynı şekilde bölgesel ticaret bloklarını kullanmış, 1980-1999 yılları arasında AB, NAFTA, CARICOM ve CACM gibi birçok

³³ Linnemann, mesafenin üç farklı maliyetini belirtmiştir. Fiziksel taşıma, zaman ve kültürel yabancılik derecesinden kaynaklanan maliyetlerdir.

ekonomik bloklar arasında tercihli ticaret anlaşmalarının etkisini incelemiştir. Nowak-Lehmann (2003) MERCOSUR ve Avrupa Birliği ülkelerinin ticaret potansiyelini incelemiş, benzer şekilde Eichengreen ve Irwin (1996) bölgesel ticaret bloklarını, para birlikleri ve kültürel benzerlik gibi unsurların dış ticaret üzerindeki etkileri üzerinde araştırma yapmışlardır. Kimura ve Lee (2006) hizmet sektöründe, Egger ve Pfaffermayr (2005) firma-içi ticarete ve doğrudan yabancı yatırımlarda çekim modelini uygulamışlardır. Bunun yanında, çekim modeli, aday ülkelerin AB'ye katılmaları durumunda oluşacak muhtemel ticaret potansiyelinin belirlenmesinde kullanılmıştır (Brenton ve diğerleri, 1999; Paas, 2002b; Antonucci ve Manzocchi, 2006).

3.2. Veri Seti ve Değişkenler

İİT ülkeleri arasındaki ikili ihracat akımları toplamının belirleyicilerinin tahmin edildiği bu çalışmada, daha fazla bilgi verme potansiyeline sahip olduklarından panel veri kullanılmıştır. Analizde 56 İİT'ye üye ülke için 2000-2010 dönemine ait veriler kullanılarak toplam 16940 gözlem elde edilmiştir³⁴.

Çalışmada kullanılan temel denklem aşağıdaki gibidir:

$$\ln(X_{i,j,t} + X_{j,i,t}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(GSYH_{it} \times GSYH_{jt}) + \beta_2 \ln(KbGSYH_{it} \times KbGSYH_{jt}) + \beta_3 \ln D_{ij} + \beta_4 CU_{ij} + \beta_5 STA_{ij} + \beta_6 R_{ij} + \beta_7 B_{ij} + \beta_8 COB_{ij} + \beta_9 L_{ij} + \beta_{10} Pol_{ij} + \beta_{11} DM_{ij} + \beta_{12} O_{ij} + \beta_{13} \ln RC_{ij} + U_{ijt} \quad (3.3)$$

Eşitlikte;

β_0 : sabit terim;

$X_{i,j,t}$: t yılında i ülkesinden j ülkesine olan ihracat hacmi;

$X_{j,i,t}$: t yılında j ülkesinden i ülkesine olan ihracat hacmi;

$GSYİH_{i,t}$: t yılında i ülkesinin nominal GSYİH'si;

³⁴ Filistin'e ait toplam ticaret verilerinin IMF'nin 'Direction of Trade Statistics' veri setinde bulunmaması dolayısıyla Filistin, gözlemci statüsünde oldukları için de K.K.T.C., Bosna Hersek, Tayland, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu modelde yer almamıştır.

$GSY\dot{I}H_{j,t}$: t yılında j ülkesinin nominal GSYİH'si;

$KBGSY\dot{I}H_{i,t}$: t yılında i ülkesinin kişi başına düşen GSYİH'si;

$KBGSY\dot{I}H_{j,t}$: t yılında j ülkesinin kişi başına düşen GSYİH'si;

$D_{i,j}$: i ve j ülkeleri başkentleri arasındaki mesafe (km olarak);

$CU_{i,j}$: i ve j ülkeleri arasındaki ortak para birliğini gösteren kukla değişkeni;

$STA_{i,j}$: i ve j ülkelerinin aynı ortak serbest ticaret alanına girip girmediğini gösteren kukla değişkeni;

$R_{i,j}$: i ve j ülkelerinin aynı bölgede yer alıp almadığını gösteren kukla değişkeni;

$B_{i,j}$: i ve j ülkelerinin ortak sınır paylaşımını temsil eden kukla değişkeni;

$COB_{i,j}$: i ve j ülkelerinin ortak sömürge geçmişini temsil eden kukla değişkeni;

$L_{i,j}$: ortak dil kukla değişkeni;

$Pol_{i,j}$ (Demokrasi – Otokrasi) : i ve j ülkelerinin ortak yönetim biçimi geçmişini temsil eden kukla değişkeni;

$DM_{i,j}$: i ve j ülkelerinin ortak demokrasi geçmişini temsil eden kukla değişkeni;

$O_{i,j}$: i ve j ülkelerinin ortak otokrasi geçmişini temsil eden kukla değişkeni;

$RC_{i,j}$: i ve j ülkelerinin rejim sürekliliği geçmişini temsil eden kukla değişkeni;

$U_{i,j,t}$: hata terimidir. Doğrusallaştırılmış çekim modelinin bir sonucu olarak tüm temel değişkenler logaritmik değerleriyle analize dahil edilmiştir.

Ayrıca çekim modellerinde din faktörünün etkisi de açıklayıcı değişken olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak çalışmamızın inceleme konusu olan İT'ye üye ülkeler için böyle bir kukla değişkeni kullanmanın gereksiz olduğu düşünülmüştür. Bütün bu ülkelerin ortak özelliği halkının

tamamı Müslüman olmasa bile büyük çoğunluğunun Müslüman olması ve İslam ortak paydasında kurulan İİT'ye üye olmasından dolayı, ilgili bütün ülkeler için ortak bir geçmişin söz konusu olmasıdır.

Bağımlı değişken, ikili ihracat akımları toplamının logaritmasıdır. GSYİH değişkeni ana bağımsız ekonomik değişkenlerden biridir. Buna göre ticaret hacminin, ikili ticaret ortaklarının ekonomik büyüklükleriyle doğru orantılı olması beklenmektedir. KBGSYİH, ürün farklılaştırması ve uzmanlaşmanın bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir (Cünedioğlu ve Yücel, 2011). Dünyanın küreselleşme sürecinde mesafe, dış ticaret için hala önemini korumaktadır (Head, 2003): Taşıma maliyetlerini tam olarak hesaplamak mümkün olmadığından mesafe, taşıma maliyetleri için temsil değişkeni niteliğini taşımaktadır ve mesafe ile ticaret hacminin ters orantılı olması beklenmektedir³⁵. Ülkeler arasındaki taşıma maliyetleri, aynı zamanda aradaki coğrafi uzaklıklara paralel olarak artma eğiliminde olan kültürel farklılıkların maliyetinin de bir göstergesidir (Frankel ve Rose, 2002)³⁶. İletişim maliyetleri kapsamında mesafe, yöneticiler, tüketiciler vs. arasındaki bizzat gerçekleşebilecek görüşme olasılığının temsil değişkenidir (Krugman, 1980). Çünkü iş dünyası için gayri resmi bilgi değiş tokuşu, ticaret ortakları arasında güvenli ilişkilerin gelişmesi açısından çok önemli bir unsurdur³⁷. Temel olarak ticaret akımı, ana bağımsız değişkenler olan GSYİH, KBGSYİH ve iki ülke arasındaki mesafenin bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır.

Ticaret akımı üzerine olumlu veya olumsuz etkileri olduğu tahmin edilen çeşitli faktörler de kukla değişken ile modelde yer almaktadır. Buna göre;

CU: Ticaret yapan iki ülkenin ortak para birliğine sahip olmasının birtakım ticari riskleri azaltması yönüyle, ticareti kolaylaştırıcı bir unsur olarak ilgili ülkelerin ikili ihracat akımları toplamını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

³⁵ Cünedioğlu ve Yücel, 2011.

³⁶ Mesafenin ticareti engelleyici etkilerinden birisi de iletişimdeki yetersizlik ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan işlem maliyetidir (Head, 2000).

³⁷ Çekim Modeli: Avrasya Ülkelerinin Dış Ticareti (Golovko, 2009).

STA: Ülkelerin aynı ortak serbest ticaret alanına girip girmediğini gösteren kukla değişkeninin, ülkeler arasındaki ticaret akımlarını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

R: Aynı bölgede yer alma kukla değişkeninin, gerek mesafe unsuru gerekse ortak kültüre sahip olma yönüyle, ülkelerin ikili ticaretinde olumlu etkiye yol açması beklenmektedir.

B: Sınır komşusu olan ülkeler arasında malların taşınma maliyeti, bu malların üçüncü bir ülkeye taşınma maliyetinden daha düşüktür. Ülkelerin ortak sınıra sahip olmasının, gerek gümrük vergileri ve taşıma maliyetlerini etkilemesi yönüyle gerekse ortak kültüre sahip olabilmesi yönüyle ticareti olumlu etkilemesi beklenmektedir.

COB: Eğer ülkeler ortak sömürge geçmişine sahiplerse, kültürel ve tarihsel açıdan sahip oldukları bu yakınlığın aralarındaki ticaret akımlarını da olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir³⁸.

L: Aynı etnik kökene sahip olma ile coğrafi ve kültürel yakınlıktan kaynaklanan ortak dile sahip olmanın da, iletişim maliyetlerini azaltması ve bilgi değiş tokuşunu artırması yönüyle de ülkeler arasındaki ticarete olumlu yönde katkıda bulunması beklenmektedir.

Pol (Demokrasi – Otokrasi): Ülkelerin ortak yönetim biçimi geçmişine sahip olmasının beraberinde ortak ticaret kurallarını da getirmesi yönüyle ticarete olumlu katkı yapması beklenmektedir.

DM: Ülkelerin ortak demokrasi geçmişinin ticari kültür benzerliğine de yansımaları yönüyle daha sıkı ticari ilişkilere yol açması beklenmektedir.

O: Benzer şekilde ortak otokrasi geçmişini temsil eden ülkelerin de daha sıkı ticaret yapmaları beklenmektedir.

RC: Ülkelerin rejim sürekliliği geçmişinin ekonomik istikrar açısından ticareti de olumlu etkilemesi beklenmektedir.

³⁸ İT'ye üye ülkeler arasında sadece 2 ülke sömürge geçmişine sahip bulunmamaktadır: Türkiye ve İran.

3.3. Tahminler

Çalışmada ülke çiftlerinin çeşitli özellikleri, kukla değişkenler (ortak dil, koloni geçmişi, sınır komşuluğu, para birliği, serbest ticaret alanı, rejim özellikleri vb.) kullanılarak ele alındığı için, analizde kullanılan yöntem Panel-EKK ile sınırlı tutulmuştur. Veri kümesinde ikili ticaret hacmi değişkeninin (TRD) sıfır değerini aldığı pek çok satırın bulunmasının, sabit veya rastsal etkiler içeren modellerin sayısal tahmininde sorunlar ortaya çıkardığı ayrıca not edilmelidir.

Bölüm 3.2'deki (3.3) no'lu denklem, EKK ile tahmin edilmiştir. Sonuçlar sırasıyla Tablo 3.1, 3.2 ve 3.3'te sunulmaktadır. P değerleri parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 3.1. EKK YÖNTEMİYLE TAHMİN EDİLEN MODELLER³⁹

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Sabit	6,506*** (0,000)	8,933*** (0,000)	6,182*** (0,000)	7,861*** (0,000)	7,782*** (0,000)	8,913*** (0,000)	7,753*** (0,000)	8,621*** (0,000)	9,023*** (0,000)	8,935*** (0,000)
GSYİH	1,610*** (0,000)	1,816*** (0,000)	1,841*** (0,000)	1,799*** (0,000)	1,777*** (0,000)	1,815*** (0,000)	1,783*** (0,000)	1,820*** (0,000)	1,814*** (0,000)	1,817*** (0,000)
Kişi başı GSYİH		-0,457*** (0,000)	-0,429*** (0,000)	-0,520*** (0,000)	-0,525*** (0,000)	-0,459*** (0,000)	-0,527*** (0,000)	-0,474*** (0,000)	-0,452*** (0,000)	-0,457*** (0,000)
Mesafe	-3,297*** (0,000)	-3,253*** (0,000)	-3,040*** (0,000)	-2,997*** (0,000)	-2,932*** (0,000)	-3,245*** (0,000)	-2,938*** (0,000)	-3,196*** (0,000)	-3,266*** (0,000)	-3,253*** (0,000)
Ortak Para Birliği			2,957*** (0,000)							
Serbest Ticaret Alanları STA				2,157*** (0,000)						
Güney Doğu Asya B. STA					3,362*** (0,000)	2,495** (0,013)				
Arap Ortak Pazarı STA					2,733*** (0,000)		2,690*** (0,000)			
Körfez Arap Ülkeleri Konseyi STA					0,005 (0,992)			1,710*** (0,000)		
Doğu, Güney Afrika Ortak Pazarı STA					-1,716*** (0,000)				-1,640*** (0,000)	
Güney Asya STA					0,479*** (0,000)					-0,035 (0,972)
R ²	0,433	0,443	0,448	0,449	0,452	0,443	0,451	0,444	0,444	0,443
Uyarlanmış R ²	0,433	0,443	0,448	0,449	0,452	0,443	0,451	0,444	0,444	0,443
F	6460,1*** (0,000)	4494,7*** (0,000)	3432,8*** (0,000)	3448,1*** (0,000)	1747,0*** (0,000)	3373,6*** (0,000)	3482,7*** (0,000)	3376,7*** (0,000)	3376,8*** (0,000)	3370,8*** (0,000)
Yatay Kesit	1540	1540	1540	1540	1540	1540	1540	1540	1540	1540
Dönem	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
Gözlem	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK

*** %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı, * %10 seviyesinde anlamlı,

³⁹ EKK Yöntemiyle İT genelinde tahmin edilen modellerdir.

Tablo 3.2. EKK YÖNTEMİYLE TAHMİN EDİLEN MODELLER⁴⁰

	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Sabit	5,876*** (0,000)	5,163*** (0,000)	8,825*** (0,000)	8,989*** (0,000)	8,913*** (0,000)	8,621*** (0,000)	8,715*** (0,000)	7,919*** (0,000)	8,049*** (0,000)	9,437*** (0,000)
GSYİH	1,834*** (0,000)	1,816*** (0,000)	1,812*** (0,000)	1,817*** (0,000)	1,815*** (0,000)	1,820*** (0,000)	1,822*** (0,000)	1,821*** (0,000)	1,802*** (0,000)	1,810*** (0,000)
Kişi başı GSYİH	-0,446*** (0,000)	0,503** (0,000)	0,458*** (0,000)	-0,459*** (0,000)	-0,459*** (0,000)	-0,474*** (0,000)	-0,462*** (0,000)	-0,453*** (0,000)	-0,488*** (0,000)	-0,463*** (0,000)
Mesafe	-2,968*** (0,000)	2,745*** (0,000)	3,228*** (0,000)	-3,258*** (0,000)	-3,245*** (0,000)	-3,196*** (0,000)	-3,232*** (0,000)	-3,151*** (0,000)	-3,070*** (0,000)	-3,284*** (0,000)
Bölge	0,847*** (0,000)									
Akdeniz Böl		1,132*** (0,000)	0,662** (0,028)							
Güney Asya Böl		-0,439 (0,536)		-0,987 (0,164)						
Güney Doğu Asya Böl		3,393*** (0,000)			2,495** (0,013)					
Körfez Böl		1,147** (0,021)				1,710*** (0,000)				
Lat Böl		8,641*** (0,000)					7,183*** (0,000)			
Orta Asya Böl		4,800*** (0,000)						4,021*** (0,000)		
Orta Doğu Böl		1,810*** (0,000)							1,520*** (0,000)	
Sahraaltı Böl		0,328** (0,026)								-0,195 (0,170)
R ²	0,444	0,450	0,443	0,443	0,444	0,444	0,444	0,446	0,445	0,443
Uyarlanmış R ²	0,444	0,449	0,443	0,443	0,443	0,444	0,444	0,445	0,445	0,443
F	3390,2*** (0,000)	1257,8*** (0,000)	3373*** (0,000)	3371,7*** (0,000)	3373,6*** (0,000)	3376,7*** (0,000)	3378,5*** (0,000)	3405,6*** (0,000)	3393,9*** (0,000)	3371,6*** (0,000)
Yatay Kesit	1540	1540	1540	1540	1540	1540	1540	1540	1540	1540
Dönem	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
Gözlem	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK

*** %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı, * %10 seviyesinde anlamlı

Tablo 3.3. EKK YÖNTEMİYLE TAHMİN EDİLEN MODELLER⁴¹

	XXI	XXII	XXIII	XXIV	XXV	XXVI	XXVII
Sabit	6,717*** (0,000)	4,768*** (0,000)	1,397** (0,033)	7,905*** (0,000)	8,422*** (0,000)	7,866*** (0,000)	8,005*** (0,000)
GSYİH	1,807*** (0,000)	1,858*** (0,000)	1,883*** (0,000)	1,903*** (0,000)	1,902*** (0,000)	1,902*** (0,000)	1,856** (0,000)
Kişi başı GSYİH	-0,448*** (0,000)	-0,479*** (0,000)	-0,546*** (0,000)	-0,583*** (0,000)	-0,582*** (0,000)	-0,578*** (0,000)	-0,539*** (0,000)
Mesafe	-2,993*** (0,000)	-2,888*** (0,000)	-2,442*** (0,000)	-3,114*** (0,000)	-3,158*** (0,000)	-3,129*** (0,000)	-3,197*** (0,000)
Sınır Komşuluğu	1,671*** (0,000)						
Ortak Sömürge Geçmişi		2,571*** (0,000)					
Ortak Dil			3,236*** (0,000)				
Demok-Otok				0,408*** (0,003)			
Demokrasi					-0,221** (0,034)		
Otokrasi						0,591*** (0,000)	
Rejim Sürekliliği							0,194*** (0,000)
R ²	0,445	0,464	0,471	0,429	0,429	0,430	0,425
Uyarlanmış R ²	0,445	0,463	0,471	0,429	0,429	0,430	0,425
F	3398,6*** (0,000)	3657,8*** (0,000)	3777,2*** (0,000)	2431,2*** (0,000)	2429,4*** (0,000)	2439,5*** (0,000)	2803,5*** (0,000)
Yatay Kesit	1540	1540	1540	1322	1322	1322	1378
Dönem	11	11	11	11	11	11	11
Gözlem	16940 EKK	16940 EKK	16940 EKK	12938 EKK	12938 EKK	12938 EKK	15158 EKK

*** %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı, * %10 seviyesinde anlamlı

⁴⁰ EKK Yöntemiyle İİT genelinde tahmin edilen modellerdir.

⁴¹ EKK Yöntemiyle İİT genelinde tahmin edilen modellerdir.

3.3.1. Dış Ticaret Hacminin Temel Çekim Modeli (I-II)

Bu bölümde, ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin ve aralarındaki uzaklıkların, ülkeler arasındaki ikili ihracat akımları toplamı üzerindeki etkisini, ölçen Temel Çekim Modeli (TÇM)'ne ilişkin tahminler verilmiştir. Sunulan modellerin uyarlanmış R^2 değerleri ortalama %50 dolayındadır.

Tablo 3.1 Model I'de, i ve j ülkelerinin GSYİH'leri ile ülkeler arasındaki uzaklık değişkenleri bağımsız değişken olarak kullanılarak, ilgili ülkelerin karşılıklı ihracat akımları toplamının tahmin edildiği model sonuçları görülmektedir. Değişkenlerin işaretlerine baktığımızda, beklendiği üzere GSYİH değişkeni ülkelerin karşılıklı ihracat akımları toplamını pozitif yönde etkilemekteyken, uzaklık değişkeni negatif yönde etkilemektedir. Mesafenin -3,297 olan katsayısı, iki ülke arasındaki uzaklık %1 arttığında, söz konusu ülkeler arasındaki ticaret hacminin %3,297 daha düşük olduğunu göstermektedir.

İzleyen alt bölümlerde ele alınan modeller, kişi başına milli geliri içeren II numaralı çekim modeli üzerine kurulmuştur. Tablo 3.1'in ikinci modeli, TÇM'nin ana değişkenlerine kalite etkilerini, başka bir ifadeyle iki ülke arasında ilişkisi olduğu düşünülen ülkelerin KBGSYİH'lerinin eklenmesiyle oluşturulan genişletilmiş bir modeldir. İkinci modele göre, ülkelerin karşılıklı ihracat akımları toplamı, i ve j ülkelerinin GSYİH'leri ile ilgili ülkeler arasındaki uzaklık değişkenlerine ek olarak KBGSYİH ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Tablo 3.1'in ikinci sütununda gösterilen modelimize göre, beklendiği üzere GSYİH ile karşılıklı ticaret toplamı arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmakta, aynı şekilde uluslararası ticarete taşıma ve işlem maliyetlerinin bir karşılığı olarak mesafe değişkeni, ticaret akımları toplamını negatif yönde etkilemeye devam etmektedir. Bununla birlikte, modele katılan KBGSYİH, ülkeler arası ticaret hacmini negatif yönde etkilemekte, başka bir deyişle ülkelerin kişi başına düşen geliri arttıkça, İT'ye üye ülkeler arasındaki karşılıklı ticaret hacmi azalmakta, ülkelerin ticaret tercihleri İT-dışı ülkelere kaymaktadır. Her iki temel modelde yer alan GSYİH, KBGSYİH ve uzaklık değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

3.3.2. İktisadi ve Coğrafi Özellikler ve Dış Ticaret Hacmi (III-XXI)

Çalışmada yer alan III. model, II. modele ortak para birliği kukla değişkeninin eklenmiş halidir (Tablo 3.1). Buna göre, ülkelerin ortak para birliğinde yer alması ikili ihracat akımları toplamını olumlu etkilemekle birlikte, buradaki para birliği değişkeni, çalışmadaki bütün ülkeleri kapsayan bir değişken olmayıp, yalnızca Afrika Kıtası'ndaki kısıtlı sayıdaki ülkeleri kapsamaktadır⁴².

Model IV'te genel olarak ülkelerin ortak serbest ticaret alanına girmesi, beklendiği gibi ikili ihracat akımları toplamını olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanında, bölgesel bazda bütün ortak serbest ticaret alanlarını modele dahil ettiğimizde (Model V) Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) serbest ticaret bölgesi istatistiksel olarak anlamlı bulunmazken, toplam ticarete de en az etki yapan değişken serbest ticaret bölgesi olmaktadır. Bu modelde dikkat çeken husus, Güneydoğu Asya Milletler Birliği (ASEAN) Serbest Ticaret Bölgesinin bütün serbest ticaret bölgeleri içerisinde ikili ihracat akımları toplamına olumlu yönde en çok etkisi olan bölge olmasıdır. Serbest ticaret bölgesi alt bölgelerine ayrı ayrı bakıldığında, sırasıyla Model VI'da Güneydoğu Asya Milletler Birliği (ASEAN) Serbest Ticaret Bölgesi, VII'de Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA) ve Model VIII'de Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) Serbest Ticaret Bölgesi, karşılıklı ihracat akımları toplamına sırasıyla olumlu etkide bulunurken, Model IX'da Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA) ile Model X'da Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi (SAFTA) negatif yönde etkide bulunmakta fakat SAFTA değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmamaktadır.

Tablo 3.2'de birinci sütunda bulunan Model XI'de genel olarak coğrafi bölgelerin etkisi pozitifdir. Model XII'de ülkelerin aynı coğrafi bölgede yer almalarının etkisine bölge bazında baktığımızda, özellikle Latin Amerika bölgesinde bulunmanın ikili ihracat akımları toplamına etkisi yüksek olmakla birlikte, o bölgede İİT'ye üye ülke olarak sadece Surinam ve Guyana yer

⁴² Batı Afrika CFA Frangını (XOF) kullanan ülkeler: Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gine Bissau, Mali, Nijer, Senegal ve Togo.

Orta Afrika CFA Frangını (XAF) kullanan ülkeler: Çad, Gabon, Kamerun. Resmîyette her iki para birimi farklı gibi görülsede de, günlük kullanımda birbirine çok yakın değerlere sahip olan Frank cinsi para birimleridir.

almaktadır. Bölgelerin karşılıklı ticarete olan etkilerine baktığımızda, Orta Asya bölgesi diğer bölgelere oranla ikili ticaret akımları toplamına daha fazla pozitif etkide bulunmakta, Güney Asya bölgesi sonuca negatif katkıda bulunmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Coğrafi bölgelerin alt bölgelerine ayrı ayrı baktığımızda, sırasıyla Model XIII'teki Akdeniz, XV'teki Güney Doğu Asya, XVI'da bulunan Körfez, XVII'de bulunan Latin Amerika, XVIII'de yer alan Orta Asya ile XIX'daki Orta Doğu Bölgelerinin katsayıları pozitiftir. Bunun yanında Model XIV'te yer alan Güney Asya Bölgesi ile Model XX'deki Sahra altı Bölgesi, hem negatif etkiye sahip hem de istatistiksel olarak anlamlı görülmemektedir.

Çalışmada Tablo 3.3'teki birinci sütunda ülkelerin sınır paylaşımını gösteren Model XXI'deki ortak sınır kukla değişkeni katsayısı, 1,671, ortak sınıra sahip olan iki ülkenin ortalamaya göre $e^{1,671}$ (yaklaşık 5,3) kat daha fazla ticaret yapacağını göstermektedir.

3.3.3. Kültürel Özellikler ve Dış Ticaret Hacmi (XXII-XXIII)

Bu alt bölümde TÇM'nin yanı sıra çeşitli rejim, yönetim ve kültürel özellikleri de içeren farklı çekim modellerine ilişkin tahminlere yer verilmiştir (Tablo 3.3). Coğrafi olarak daha büyük uzaklıklar daha büyük kültürel farklılıklar ile doğrudan ilişkili olabilir. Kültürel farklılıklar da ticareti birçok yönüyle etkileyebilmektedir⁴³. Kültürel Model XXII'de hakim ülkenin kurumsal ve kültürel özelliklerinin benimsenmişlik derecesi ve bunun sonucunda doğan kültürel benzerlikleri gösteren ortak sömürge geçmişi kukla değişkeninin ülkelerin ticaret akımları toplamına etkisi pozitiftir.

Yine benzer şekilde Model XXIII'teki kültürel yakınlık göstergesi olan ortak dil eşliği/benzerliği, bağımlı değişkeni olumlu etkilemektedir.

3.3.4. Rejim, Yönetişim ve Dış Ticaret Hacmi (XXIV-XXVII)

Ticari ortak olarak birbirleriyle ekonomik ilişkide bulunan İİT'ye üye ülkelerin kurumlarının, kurumsal yönetim uyumlarının etkisini

⁴³ Çekim Modeli: Avrasya Ülkelerinin Dış Ticareti (Golovko, 2009).

değerlendirebilmek için POLITYIV veri tabanına⁴⁴ dayalı olarak bazı değişkenlerin etkisi tahmin edilmeye çalışılmıştır. Yönetim biçimi (rejim) diğer bir ifadeyle ‘Demokrasi-Otokrasi’, ülkeler arasındaki demokrasi-otokrasi farklarının eşit veya skorların mutlak değerce en çok 1 farklı olduğu durumları göstermektedir. Tablo 3.3’te yer alan Model XXIV’e göre ilgili ülke rejimlerinin birbirine yakın olması toplam ticareti olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte, Model XXV’te de görüldüğü üzere ülkelerin demokratik rejimlerle yönetilmesinin toplam ticarete etkisi %5 anlamlılık düzeyinde negatiftir. Bir başka ifadeyle, ülkeler demokrasiye geçtiği ölçüde İİT-içi ticaret azalmaktadır. Fakat Model XXVI’ya baktığımızda aynı durum otokrasi ile yönetilen ülkeler için geçerli olmamakta yani ülkeler otokrasiye yakınlaştığı ölçüde kendi içlerinde ticaretleri artmaktadır. Son olarak Model XXVII’ye baktığımızda ülkelerin hangi rejimle yönetildiklerine bakılmaksızın rejim sürekliliğine sahip olmalarının toplam ticarete etkisi pozitif bulunmaktadır.

3.4. Bulguların Özeti

İİT genelindeki analizler sonucunda, ülkelerin gayri safi yurt içi hasılları arttıkça aralarındaki ikili ticaretin arttığı, buna karşılık kişi başı gayri safi yurtiçi hasılanın artmasının İİT-içi ticareti olumsuz etkilediği görülmektedir. Ülkeler arasındaki mesafe, ulaşım maliyetlerini etkilemesi bakımından ticarete olumsuz etki yapmaktadır. Ekonomik değişken olarak serbest ticaret alanlarının ülkeler arasındaki ticarete etkisine bakıldığında ise, özellikle bölgesel farklılıklar görülmekte iken, ortak para birimi ve sınır komşuluğu ticareti olumlu yönde etkilemektedir. Kültürel değişken olarak ele alınan ortak sömürge geçmişine sahip olma ile ortak dil aynı şekilde ticarete olumlu etki yapmakla birlikte, ülkeler arasındaki demokrasi, otokrasi, yönetim biçimi ve rejimin sürekliliği gibi kurumsal yönetim farklılıkları da ticaret üzerinde farklı etkilere yol açabilmektedir.

⁴⁴ <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN İİT’YE ÜYE ÜLKELER İLE DIŞ TİCARETİ

Bu bölümde ilk olarak çekim modeli yaklaşımı çerçevesinde Türkiye’nin İİT’ye üye ülkeler ile mevcut dış ticareti ele alınacaktır. Daha sonra çekim modeline göre ülkemizin ticaret potansiyel endeksi çerçevesinde dış ticaret potansiyeli incelenecektir.

4.1. Mevcut Ticari İlişkilerin Değerlendirilmesi

Önceki bölümde İİT’ye üye ülkeler arasındaki karşılıklı ihracat akımları toplamına etki eden değişkenler incelenmişti. Bu gözlemler, Türkiye’nin Güney ve Doğu komşularını da içerisinde barındıran İİT’ye üye ülkelerle ticaretini şekillendiren etkenlerin detaylı olarak incelenmesi için temel teşkil etmişti. Tüm modellerde GSYİH, KBGSYİH ile mesafe bağımsız değişkenleri kullanılırken bazı modellerde coğrafi bölge, para birliğine üyelik, sınır komşuluğu, serbest ticaret alanlarına üyelik, ortak dil ile demokrasi, otokrasi, yönetim biçimi ve rejim sürekliliği gibi diğer değişkenlerin de etkisi incelenmiştir. Bu çerçevede, ülkemizin İİT’ye üye ülkelerle olan ticareti incelenirken sadece bölgesel ticaret alanları incelenmemiş, diğer ülkelerle olan kültürel, kurumsal yakınlıklar da analiz edilmiş ve daha önceki bölümde İİT genelinde yapılan analiz Türkiye özelinde tekrarlanmıştır.

Özellikle son dönemde Avrupa Birliği ile olan ticaretimizde gözlenen düşüşle birlikte, MENA ülkeleriyle olan ticari ilişkilerimizin gözle görülür bir şekilde artması, ülkemizin MENA ülkelerini de içinde barındıran İİT’ye üye ülkelerle olan ticaretimizi etkileyen yapıların analiz edilmesini zorunlu kılmıştır.

4.1.1. Dış Ticaret Hacminin Temel Çekim Modeli (I, II)

Bu alt bölümde sunulan modellerin uyarlanmış R^2 değerleri ortalama %60 dolayındadır. Tablo 4.1'in birinci sütununda TÇM'nin ilk modelinde, i veya j ülkelerinden birinin Türkiye olduğu durumlar analiz edilmiştir. Tabloda ülkelerin GSYİH'leri ile Türkiye arasındaki uzaklık değişkenleri bağımsız değişken olarak kullanılarak, ülkelerin karşılıklı ticaret akımlarına etkilerinin tahmin edildiği model sonuçları özetlenmiştir. Değişkenlerin işaretlerine baktığımızda, beklendiği üzere GSYİH değişkeni ülkelerin ikili ticaret akımlarını pozitif yönde etkilemekteyken, uzaklık değişkeni negatif yönde etkilemekte, ülkeler arasındaki uzaklık arttıkça ticaret akımları azalmaktadır. Mesafenin -1,581 olan katsayısı, iki komşu olmayan ülkenin arasındaki uzaklığın %1 artması halinde aralarındaki ticaret akımının %1,581 düşeceğini göstermektedir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1'de Türkiye'nin İİT'ye üye ülkeler ile olan dış ticaretini analiz eden alt bölümlerdeki modeller de yine kişi başına milli geliri içeren II numaralı çekim modeli üzerine kurulmuştur. İkinci modele göre ülkelerin karşılıklı ticaretleri, i ve j ülkelerinin GSYİH'leri ile ilgili ülkeler arasındaki uzaklık değişkenlerine ilave olarak KBGSYİH ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Tablo 4.1'in ikinci sütununda gösterilen modelimizde, beklendiği üzere GSYİH ile ikili toplam ticaret arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmakta, aynı şekilde uluslararası ticarete taşıma ve işlem maliyetlerinin bir karşılığı olarak mesafe değişkeni ikili ticaret akımlarını negatif yönde etkilemektedir. Modele katılan KBGSYİH, ticareti negatif yönde etkilemekte, diğer bir ifadeyle KBGSYİH arttıkça Türkiye'nin ilgili ülkeler ile olan ticareti olumsuz etkilenmekte, ülkelerin ticaret tercihleri değişerek İİT-dışı ülkelere kaymaktadır. Her iki temel modelde yer alan GSYİH, KBGSYİH ve uzaklık değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmaktadır.

Tablo 4.1. EKK YÖNTEMİYLE TAHMİN EDİLEN MODELLER⁴⁵

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Sabit	9,618*** (0,000)	11,308*** (0,000)	11,965*** (0,000)	11,158*** (0,000)	11,842*** (0,000)	10,781*** (0,000)	10,762*** (0,000)	11,868*** (0,000)	11,555*** (0,000)	11,210*** (0,000)
GSYİH	0,940*** (0,000)	1,094*** (0,000)	1,074*** (0,000)	1,102*** (0,000)	1,120*** (0,000)	1,101*** (0,000)	1,087*** (0,000)	1,106*** (0,000)	1,086*** (0,000)	1,103*** (0,000)
Kişi başı GSYİH		-0,309*** (0,000)	-0,365*** (0,000)	-0,297*** (0,000)	-0,385*** (0,000)	-0,306*** (0,000)	-0,324*** (0,000)	-0,389*** (0,000)	-0,294*** (0,000)	-0,320*** (0,000)
Mesafe	-1,581*** (0,000)	-1,600*** (0,000)	-1,487*** (0,000)	-1,620*** (0,000)	-1,589*** (0,000)	-1,560*** (0,000)	-1,495*** (0,000)	-1,558*** (0,000)	-1,632*** (0,000)	-1,591*** (0,000)
Ortak Para Birliği - TR			-1,140*** (0,000)							
Serbest Ticaret Alanları - TR				-0,154 (0,407)						
Güney Doğu Asya B. - TR					-0,091 (0,835)	-0,204 (0,631)				
Arap Ortak Pazarı - TR					-0,090 (0,750)		0,243 (0,310)			
Körfez Arap Ülkeleri Konseyi - TR					0,837*** (0,018)			0,871*** (0,003)		
Doğu, Güney Afrika Ortak Pazarı - TR					-0,376 (0,174)				-0,529** (0,045)	
Güney Asya - TR					-0,268 (0,499)					-0,179 (0,647)
R ²	0,545	0,562	0,583	0,563	0,571	0,562	0,563	0,569	0,565	0,562
Uyarlanmış R ²	0,544	0,560	0,580	0,560	0,565	0,559	0,560	0,566	0,562	0,559
F	360,7*** (0,000)	257,2*** (0,000)	209,5*** (0,000)	193*** (0,000)	99*** (0,000)	192,7*** (0,000)	193,2*** (0,000)	197,8*** (0,000)	194,9*** (0,000)	192,7*** (0,000)
Yatay Kesit	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55
Dönem	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
Gözlem	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK

*** %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı, * %10 seviyesinde anlamlı

4.1.2. İktisadi ve Coğrafi Özellikler ve Dış Ticaret Hacmi (III-XXI)

Tablo 4.1'deki çalışmada yer alan III. Model, II. Modele ortak para birliği kukla değişkeninin eklenmiş halidir. İT'ye üye ülkeler içerisinde mevcut olan ortak para birliği daha önceki bölümde ifade edildiği üzere sadece Afrika Kıtası'ndaki 14 ülkeyi kapsamaktadır⁴⁶. Buna göre ülkelerin herhangi bir para birliğine üye olması, Türkiye'nin ilgili ülkeler ile olan ikili ticaretini olumsuz etkilemektedir. Tablo 4.1'de Model IV'te ülkelerin herhangi bir serbest ticaret alanına dahil olması, Türkiye'nin ilgili ülkelerle olan ticaret akımlarını açıklamada istatistiksel olarak anlamlı bulunmamaktadır. Bunun yanında, bölgesel bazda bütün ortak serbest ticaret alanlarını kapsayan modele baktığımızda, Model V'te Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) Serbest Ticaret Bölgesi'ne üyelik, Türkiye'nin ilgili ülkelerle olan ticaretine olumlu katkı yapmaktadır. Bununla birlikte, sırasıyla Güneydoğu Asya Milletler Birliği (ASEAN), Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA) ile Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi'ne

⁴⁵ EKK Yöntemiyle Türkiye özelinde tahmin edilen modellerdir.

⁴⁶ CFA Fransı, 14 Afrika Ülkesinde kullanılan para birimlerinin genel adıdır. Orta Afrika CFA Fransı (XAF) ve Batı Afrika CFA Fransı (XOF) değer olarak birbirlerine eşittir (1 Euro= 655,957 XAF= 655,957 XOF).

(SAFTA) üyelik, Türkiye'nin ilgili ülkelerle olan ticaret akımlarını açıklamada istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4.1'de serbest ticaret bölgesi alt bölgelerine ayrı ayrı bakıldığında, sırasıyla Model VI'da Güneydoğu Asya Milletler Birliği (ASEAN) ile Model VII'de Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA) etkisi, yine ticaret akımlarını açıklamada istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bunun yanında, dikkat çeken bulgu, Model VIII'deki Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) Serbest Ticaret Bölgesi'ne üyeliğin, Türkiye'nin ilgili ülkelerle olan ticaretine olan olumlu etkisidir. Model IX'da Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)'na üyelik, Türkiye'nin ilgili ülkelerle olan ticaretine %5 anlamlılık seviyesinde olumsuz etki yapmaktadır. Model X'da Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi (SAFTA) ikili ticarete negatif yönde etkide bulunmakla birlikte SAFTA değişkeni istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4.2'de Model XI'de, Türkiye ile aynı coğrafi bölgede yer almanın, ilgili bölgede yer alan ülkelerle olan ticarete etkisi incelenmiş ve coğrafi bölge faktörünün ticaret akımlarına olan etkisi pozitif ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Model XII'de aynı coğrafi bölgede yer alan ülkelerle Türkiye'nin ticaretinin etkisine baktığımızda, Akdeniz, Körfez ve Orta Asya bölgelerinde yer almanın ticaret akımlarına olan etkisi olumlu görülmektedir. Sırasıyla Güney Asya, Güney Doğu Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu bölgelerinin ticaretimize etkisi, istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bunun yanında Sahra altı bölgesinde yer almanın, ilgili ülkelerle olan ticaretimize etkisi olumsuzdur. Her bir bölgenin ticaret akımlarına olan etkisine baktığımızda, Tablo 4.2'de sırasıyla Model XIII'te Akdeniz Bölgesi, Model XIV'te Güney Asya ile XV'te Güney Doğu Asya ve Model XIX'da Orta Doğu bölgelerinin ticaret akımlarına etkileri istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Öte yandan, sırasıyla ayrı ayrı Model XVI'da Körfez, Model XVII'de Latin Amerika ve Model XVIII'de Orta Asya bölgelerinin ilgili ülkelerle olan ticaret akımlarına etkisi olumlu, buna karşın Model XX'de Sahra altı bölgesinin ticaret akımlarına etkisi olumsuzdur.

Tablo 4.3'te ülkelerin sınır paylaşımını gösteren Model XXI'deki ortak sınır kukla değişkeni katsayısı (-0,958), Türkiye'nin ortak sınıra sahip olduğu

ülkelerle yaptığı ticaretin etkisinin ortalamaya göre $e^{0,958}$ (yaklaşık 2,6) kat daha az olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, bir ülkenin Türkiye ile sınır komşusu olması, ilgili komşu ülke ile olan karşılıklı ticaret akımlarını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 4.2. EKK YÖNTEMİYLE TAHMİN EDİLEN MODELLER⁴⁷

	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Sabit	9,878*** (0,000)	7,284*** (0,008)	10,595*** (0,000)	11,218*** (0,000)	10,781*** (0,000)	11,868*** (0,000)	11,940*** (0,000)	9,691*** (0,000)	11,320*** (0,000)	12,390*** (0,000)
GSYİH	1,084*** (0,000)	1,104*** (0,000)	1,090*** (0,000)	1,098*** (0,000)	1,101*** (0,000)	1,106*** (0,000)	1,123*** (0,000)	1,100*** (0,000)	1,094*** (0,000)	1,029*** (0,000)***
Kişi başı GSYİH	-0,342*** (0,000)	-0,481*** (0,000)	-0,310*** (0,000)	-0,315*** (0,000)	-0,306*** (0,000)	-0,389*** (0,000)	-0,345*** (0,000)	-0,284*** (0,000)	-0,309*** (0,000)	-0,404*** (0,000)
Mesafe	-1,352*** (0,000)	-0,760*** (0,010)	-1,505*** (0,000)	-1,588*** (0,000)	-1,560*** (0,000)	-1,558*** (0,000)	-1,694*** (0,000)	-1,494*** (0,000)	-1,603*** (0,000)	-1,305*** (0,000)
Bölge	0,463* (0,097)									
Akdeniz Böl - TR		0,837* (0,065)	0,261 (0,376)							
Güney Asya Böl - TR		-0,858 (0,142)		-0,161 (0,619)						
Güney Doğu Asya Böl - TR		-1,041 (0,125)			-0,204 (0,631)					
Körfez Böl - TR		1,337*** (0,001)				0,871*** (0,003)				
Lat Böl - TR		-0,239 (0,745)					0,974** (0,043)			
Orta Asya Böl - TR		1,391** (0,011)						1,859*** (0,000)		
Orta Doğu Böl - TR		-0,492 (0,249)							-0,007 (0,978)	
Sahraaltı Böl		-1,225** (0,020)								-1,302*** (0,000)
R ²	0,564	0,633	0,563	0,562	0,562	0,569	0,565	0,599	0,562	0,595
Uyarlanmış R ²	0,561	0,626	0,560	0,559	0,559	0,566	0,562	0,596	0,559	0,592
F	194,1*** (0,000)	93,1*** (0,000)	193,0*** (0,000)	192,7*** (0,000)	192,7*** (0,000)	197,8*** (0,000)	194,9*** (0,000)	223,8*** (0,000)	192,6*** (0,000)	220,2*** (0,000)
Yatay Kesit	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55
Dönem	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
Gözlem	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK	605 EKK

*** %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı, * %10 seviyesinde anlamlı

4.1.3. Kültürel Özellikler ve Dış Ticaret Hacmi (XXII-XXIII)

Bu alt bölümde TÇM'nin yanı sıra çeşitli rejim, yönetim ve kültürel özellikleri de içeren farklı panel çekim modellerine ilişkin tahminlere yer verilmiştir. Coğrafi olarak daha büyük uzaklıklar daha büyük kültürel farklılıklar ile doğrudan ilişkili olabilir. Kültürel farklılıklar da ticareti birçok yönüyle etkileyebilmektedir. Tablo 4.3'te Model XXII'de hakim ülkenin kurumsal ve kültürel özelliklerinin benimsenmişlik derecesi ve bunun sonucunda doğan kültürel benzerlikleri gösteren ortak geçmişine sahip olma kukla değişkeni, istatistiksel olarak anlamlı değildir.

⁴⁷ EKK Yöntemiyle Türkiye özelinde tahmin edilen modellerdir.

Yine benzer şekilde Tablo 4.3'te Model XXIII'teki kültürel yakınlık göstergesi olan ortak dil etkisi, istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4.3. EKK YÖNTEMİYLE TAHMİN EDİLEN MODELLER⁴⁸

	XXI	XXII	XXIII	XXIV	XXV	XXVI	XXVII
Sabit	12,574*** (0,000)	11,944*** (0,000)	11,290*** (0,000)	10,902*** (0,000)	11,011*** (0,000)	9,348*** (0,000)	10,907*** (0,000)
GSYİH	1,114*** (0,000)	1,085*** (0,000)	1,094*** (0,000)	1,114*** (0,000)	1,114*** (0,000)	1,116*** (0,000)	1,135*** (0,000)
Kişi başı GSYİH	-0,332*** (0,000)	-0,304*** (0,000)	-0,309*** (0,000)	-0,337*** (0,000)	-0,336*** (0,000)	-0,357*** (0,000)	-0,376*** (0,000)
Mesafe	-1,756*** (0,000)	-1,661*** (0,000)	-1,598*** (0,000)	-1,556*** (0,000)	-1,571*** (0,000)	-1,291*** (0,000)	-1,604*** (0,000)
Sınır Komşuluğu	-0,958*** (0,005)						
Ortak Sömürge Geçmişi		-0,666 (0,314)					
Ortak Dil			0,046 (0,940)				
Demok-Otok				-0,093 (0,709)			
Demokrasi					-0,082 (0,763)		
Otokrasi						-0,767*** (0,000)	
Rejim Sürekliliği							0,100 (0,160)
R ²	0,568	0,563	0,562	0,521	0,521	0,533	0,540
Uyarlanmış R ²	0,565	0,560	0,559	0,517	0,517	0,530	0,537
F	197,1*** (0,000)	193,1*** (0,000)	192,6*** (0,000)	142,0*** (0,000)	142,0*** (0,000)	149,3*** (0,000)	166,5*** (0,000)
Yatay Kesit	55	55	55	51	51	51	52
Dönem	11	11	11	11	11	11	11
Gözlem	605 EKK	605 EKK	605 EKK	528 EKK	528 EKK	528 EKK	572 EKK

*** %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı, * %10 seviyesinde anlamlı

4.1.4. Rejim, Yönetişim ve Dış Ticaret Hacmi (XXIV-XXVII)

Yönetim biçimi (rejim) diğer bir ifadeyle 'Demokrasi-Otokrasi', ülkeler arasındaki demokrasi-otokrasi farklarının eşit veya skorların en çok 1 fark olduğu durumları göstermektedir. Buna göre Tablo 4.3'te sırasıyla Model XXIV'te, ortak 'Demokrasi-Otokrasi'ye sahip olmanın, ilgili ülkelerle olan ticaretimize etkisi, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamaktadır.

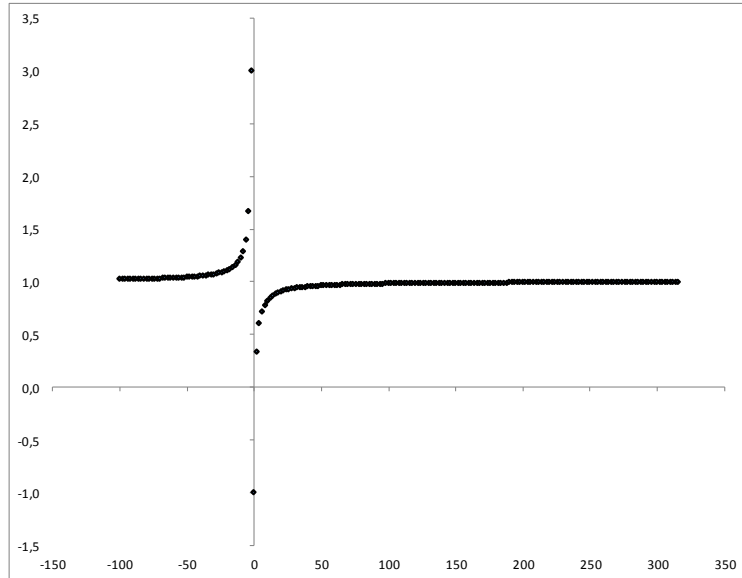
Aynı şekilde Model XXV'te, ortak demokrasi yapısına sahip olmanın, Türkiye'nin ilgili ülkelerle ticaret akımlarına olan etkisi görülmektedir. Buna göre yakın demokrasilere sahip olma değişkeni, istatistiksel olarak anlamlı değildir. Fakat Model XXVI'ya baktığımızda, otokratik geçmişe sahip olmanın Türkiye'nin ilgili ülkelerle ikili ticaret akımlarına olan etkisi negatif bulunmuştur. Model XXVII'de ise, rejim sürekliliğinin ikili ticaret akımlarına olan etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir.

⁴⁸ EKK Yöntemiyle Türkiye özelinde tahmin edilen modellerdir.

4.2. Türkiye'nin Dış Ticaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Bu bölümdeki çalışmanın ana amacı, Türkiye'nin İİT üyesi ülkelerle olan ticari potansiyeline ulaşip ulaşmadığını çekim modeli çerçevesinde incelemektir. Ülkemizin İİT'ye üye 55 ülke ile olan ticaret potansiyeli, mevcut ticaret ile panel veri yöntemine göre öngörülen ticaret arasındaki farkı ifade etmektedir. Buna göre, 2010 yılı verileri ışığında modelin öngördüğü ikili ticaret hacimleri ile Türkiye'nin İİT üyesi ülkelerle olan mevcut ticaret hacimleri karşılaştırılarak ikili ticaret hacimlerinin hangi ülkeler için potansiyelin altında, hangileri için üstünde ve hangileri için potansiyeli kadar olduğu incelenmektedir. Literatürde farklı yaklaşımlar olmakla birlikte bu çalışmada ekonomik temellerle açıklanabilen potansiyel ticaret endeksi, $[-1, 1]$ aralığında $f(x)=(x-1)/(x+1)$ şeklinde ifade edilmektedir⁴⁹. Burada x , gerçek ticaret hacminin çekim modelinin verdiği ticaret hacmine oranı tahmini değeri ile ifade edilmektedir (Benedictis ve Vicarelli, 2004).

Buna göre ticaret potansiyel endeksi sırasıyla $\lim_{x \rightarrow \infty} f(x)=1$ ve $\lim_{x \rightarrow -\infty} f(x)=-1$ değerini, $x=0$ için $f(x)=0$ değerini almaktadır (Grafik 4.1).

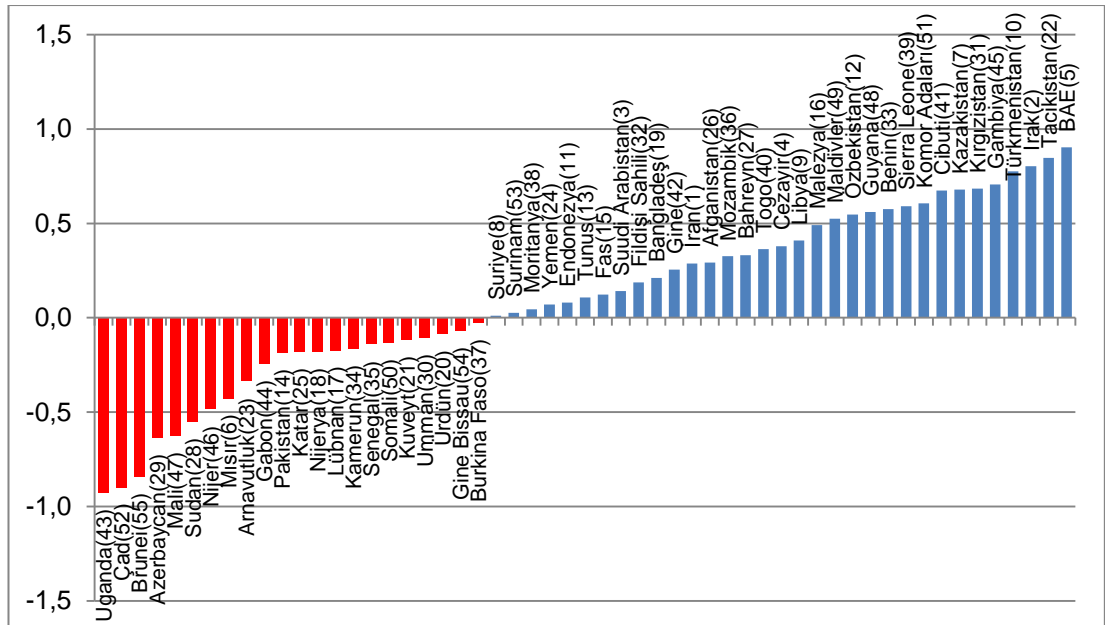

Grafik 4.1 : Ticaret Potansiyel Endeks Grafiği

(0,1] aralığındaki pozitif endeks, çekim modelinin öngördüğünden daha yüksek ve etkili bir ticareti göstermekte iken [-1,0) aralığındaki negatif

⁴⁹ Sadece 2010 yılındaki çekim modelini kapsayan statik bir ticaret potansiyeli analizidir.

endeks çekim modelinin öngördüğünden daha düşük bir ticaret hacmini göstermekte ve ilgili ülke ile potansiyelinin altında bir ticaret hacmine işaret etmektedir. Grafik 4.2’de 2010 yılı itibarıyla Türkiye’nin yatay eksenin altında gösterilen ülkeler ile olan mevcut ticareti, modelin öngördüğü ticaretin altındadır. Uganda ile olan ticaretimiz, [-1, 1] aralığındaki potansiyel ticaret endeksinde -0,93 ile modelin öngördüğü ticaretin en altında bulunan ticaret seviyesini gösterirken, 0,90 ile BAE en üstünde bulunan ticaret seviyesini göstermektedir. Modelin öngördüğü potansiyelin altında ticaret yaptığımız diğer ülkelere baktığımızda özellikle ülkemizle olan ticaret hacmi yönünden 6. sırada bulunan Mısır’ın potansiyel ticaret endeksinde sondan 8. sırada bulunması dikkat çekmektedir. Ülkelerin dağılımına baktığımızda endeks, coğrafi olarak karışık bir görünüm sergilemektedir. Bunun yanında, Azerbaycan hariç diğer Türk Cumhuriyetleri’yle modelin öngördüğü ticaretin üstünde bir ticaret hacmine sahip bulunmaktayız. Diğer dikkati çeken husus, Mısır hariç ülkemizin ticaret hacminde ön sıralarda bulunan ülkelerin, potansiyel ticaret endeksinde de ön sıralarda yer almasıdır. Buna göre ülkelerle olan ticaret hacminde ilk onda yer alan ülkeler, potansiyel ticaret endeksinde de sıfırdan büyük değere sahiptir (Grafik 4.2).

Grafik 4.2 : Türkiye'nin Dış Ticaret Potansiyel Endeksi⁵⁰

⁵⁰ Ülkelerin yanında bulunan, parantezle gösterilen rakamlar, Türkiye ile olan ticaret hacmi sıralamasını göstermektedir.

4.3. Bulguların Özeti

GSYİH, KBGSYİH ile ülkeler arasındaki mesafenin ikili ticaret akımları üzerindeki etkileri, İİT genelinde çekim modelindeki etkilerle benzer sonuçlar göstermektedir. Bununla birlikte, ülkelerin ortak para birliğine üyelikleri, ülkemizin o ülkelerle olan ikili ticaretini olumsuz etkilemektedir. Ülkemizin İİT üyesi ülkelerle yaptığı ticarete genel olarak serbest ticaret alanlarının etkisi, istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip görünmemektedir. Serbest ticaret alt alanlarıyla ticaretimize baktığımızda, Körfez Arap Ülkeleri Konseyi'ne üyelik, ticareti olumlu etkilemekle birlikte, diğer serbest ticaret alt alanları istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Her bir serbest ticaret alt alanlarına ayrı ayrı baktığımızda ise durum biraz değişmekte, Körfez Arap Ülkeleri Konseyi'ne üyelik ticaretimizi olumlu, Doğu, Güney Afrika Ortak Pazarı'na üyelik ise ticaretimizi olumsuz etkilemektedir. Diğer serbest ticaret alanları istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Genel çekim modelinin aksine Türkiye özelindeki modelde, sınır komşuluğunun ticarete olumsuz etkisi görülmektedir. Ortak sömürge geçmişi ile ortak dil faktörleri, istatistiksel olarak anlamlı değildir. Otokrasi, genel çekim modelinin aksine ticarete olumsuz etki yapmaktadır. Bununla birlikte, yönetim biçimi (demokrasi – otokrasi), demokrasi ve rejim sürekliliği gibi kurumsal yönetim farklılıkları, istatistiksel olarak anlamlı değildir.

İİT'ye üye 22 ülke ile modelin öngördüğü ticaretin altında ticaret yapılmaktadır. Son olarak, Mısır hariç ticaret hacmi yönünden ilk on ülke ile ticaretimiz modelin öngördüğü ticaretin üzerindedir. Ülkemizin İİT üyesi ülkelerle yaptığı ticarete genel olarak coğrafi bölgelerin etkisi olumludur. Bütün coğrafi alt bölgeleriyle olan ticaretimizde ise sırasıyla Akdeniz, Körfez ve Orta Asya alt bölgeleri ticareti olumlu etkilemekte, Sahra altı alt bölgesi ticareti olumsuz etkilemektedir. Her bir alt coğrafi bölgelerin ticarete etkisine ayrı ayrı baktığımızda ise, Körfez, Latin ve Orta Asya alt coğrafi bölgeleri ticaretimizi ayrı ayrı olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte, Akdeniz, Güney Asya, Güney Doğu Asya ile Orta Doğu alt coğrafi bölgeleri, istatistiksel olarak

anlamalı bir etkiye sahip değildir. Sahra altı alt bölgesi, ticareti olumsuz etkilemektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye'nin İİT ile ilişkileri ve ticari potansiyeli, çekim modeli kullanılarak incelenmiştir. Coğrafi olarak dünyanın çeşitli bölgelerine dağılımı ve sahip oldukları farklı sömürge geçmişlerinden kaynaklanan kültürel ve kurumsal farklılıklar, İİT'ye üye ülkeler arasında oluşabilecek güçlü işbirliğini zorlaştırmaktadır. Söz konusu ülkelerin dinlerinin ortak olmasına rağmen politik, etnik, kültürel ve ekonomik yönlerinin çok çeşitlilik göstermesi, İİT'nin sahip olduğu potansiyele rağmen sürdürülebilirliğine ilişkin birçok zorluğu beraberinde getirmektedir. Bunun yanında, az gelişmiş ülkelerin işbirliği anlayışı, çoğunlukla yardım ekseninde olmakla birlikte gelişmiş ülkeler konuya karşılıklı menfaat anlayışıyla bakmaktadırlar. Bu mevcut durum da göz önüne alındığında, İİT'ye üye ülkeler arasında ticareti ve ekonomik işbirliğini sınırlandırabilecek etkenlere çözüm olarak çekim modeli çerçevesinde birtakım projeler önerilmiştir. Bu projeler, İSEDAK yıllık ve ön izleme toplantılarında özel gündem maddesi olarak bir araya getirilmiş önerileri de kapsayacak şekilde kısa ve uzun vadeli olarak geliştirilmiştir. Bu öneriler, İİT-içi ticaretin önünü kesen bürokratik, hukuki ve idari engeller; altyapı, taşıma ve haberleşme tesislerindeki yetersizlikler; hayati alanların çoğunda yaşanan mali kaynak ve fon eksikliği ile kapasite artırımına duyulan ihtiyaç gibi konuları da ele almaktadır.

Gerek İİT genelinde gerekse Türkiye özelindeki modelde, ülkeler arasındaki taşıma maliyetlerini yansıması açısından mesafe değişkeni önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre, iki ülke arasındaki ticaret ile coğrafi uzaklıklar arasında ters orantı bulunmaktadır. Ticaret işlemlerinin maliyetinde %1 oranında gerçekleşecek bir azalış, dünya genelinde yaklaşık 40 milyar ABD doları kazanıma yol açabilmektedir. Kazanımların GSYİH'lerine oranlarına baktığımızda, MENA Bölgesi'nde %0,27, Avrupa Bölgesi'nde

%0,19 ve Sahraaltı Afrika Bölgesi'nde %0,18'lik artışa yol açmaktadır⁵¹. Dünya Bankası'nın 2010 ve 2012 yılları için yayımlanmış olduğu Lojistik Performans Endeksi (LPI)'ne göre Türkiye, Malezya ve Körfez ülkeleri dışındaki İİT'ye üye ülkeler, lojistik alanında altyapı kalitesi, gümrük muayene sürecinin verimliliği ve rekabet edebilirlik kriterleri açısından düşük seviyede bulunmaktadır⁵². Altyapı yetersizliği, denize kıyısı olmayan ülkelerin transit ticarete bağımlılıklarından dolayı önemli bir sorun teşkil etmektedir (Limao ve Venables, 2001). Ulusal ve uluslararası pazarlara fiziksel erişim, ticaretin artırılmasına yönelik en önemli şartlardan birisi olarak görülmektedir⁵³. Bu bağlamda, etkili bir ulaştırma ağının önündeki çeşitli engellerin kaldırılması ile teknolojik olarak gelişmiş ulaştırma altyapısı ve hizmetleri, özellikle İİT-içi mal ve hizmetlerin dolaşımını maliyet ve zaman yönünden kolaylaştırarak bölgesel ekonomik işbirliği ve bütünleşmeyi artıracaktır. Özellikle denizyolu ve demiryolu kullanımının yetersizliği, ithalatı pahalı ve ihracatı rekabet edemez hale getiren yüksek ulaştırma maliyetlerine yol açmaktadır. Yapım ve mal taşıma maliyetleri ile enerji kullanımı açısından ekonomik olarak daha uygun olan demiryolu ve denizyolu taşımacılığı, İİT'ye üye ülkeler arasında yüksek ve düşük gelirli ülkeleri birbirine yaklaştıracaktır.

Bu çerçevede, coğrafi genişlik olarak dünyanın altıda birini teşkil eden ve stratejik öneme sahip olan İİT'ye üye ülkelerin arasında güvenli ve etkin çalışan bir ulaşım altyapısının ve ağının oluşturulması, 'On Yıllık Eylem Planı' çerçevesinde İİT-içi ticaretin toplam ticaret içindeki payının %20 düzeyine ulaşması açısından son derece önemlidir⁵⁴. Özellikle ada ülkelerinin ticaret bağlantısını sağlayan limanların kapasitelerinin artırılması, sınır geçerken karşılaşılan sorunların azaltılmasına yönelik geçiş belgelerinin uluslararası standart hale getirilmesi de ülkeler arasında ulaşım etkinliğini artıracaktır (Adhikari ve Fujimura, 2010). Bunun yanında, 7 Ekim 2012 tarihinde gerçekleştirilen İSEDAK Toplantısı'nda ele alınan 'Dakar-Port Sudan Demiryolu Projesi'nin yanında, Orta Asya-Türkiye, Türkiye-Orta Doğu-Körfez gibi çeşitli coğrafyaları birbirine bağlayacak hızlı ve güvenli ticari

⁵¹ OECD. (2005). "The Economic Impact of Trade Facilitation". OECD Trade Policy Çalışma Tebliği, No: 21.

⁵² 2012 The Logistics Performance Index, Dünya Bankası, <http://www.worldbank.org/lpi>.

⁵³ İSEDAK Koordinasyon Bürosu'nun Mayıs 2012 tarihinde yayımlanmış olduğu "Ulaştırma Alanında İşbirliği Hakkında Bilgi Notu", s. 1.

⁵⁴ Ulaştırma, İİT 'On Yıllık Eylem Planı'nında belirtilen on işbirliği alanında, en önemli sektörlerden birisi olarak belirtilmiştir.

demiryolu ve denizyolu projeleri hayata geçirilmeli ve başta İKB olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlarca finansman desteği sağlanmalıdır.

İİT-içi mal ticaretini artırmaya yönelik olarak 'İİT Emtia Borsası' kurulmalıdır. İİT'ye üye ülkeler arasında malların hem fiziki olarak hem de pazarlanabilir tahviller yoluyla alınıp satılması sağlanmalıdır. Bu çerçevede, Menkul Kıymetler Borsaları, Merkez Bankaları ve Sermaye Piyasaları Düzenleyici Kurumları arasında sürmekte olan işbirliklerinin güçlendirilmesine paralel olarak, T.C. Ekonomi Bakanlığı koordinatörlüğünde yatırımcılar ile işletmeler arasında çıkacak olan uluslararası yatırım ve ticaret anlaşmazlıkları için bir 'Uzlaştırma ve Tahkim Mekanizması' da geliştirilmelidir. Üye ülkeler arasında güvenli ve etkili ödeme sistemlerinin oluşturulması, finansal piyasaların ve ülkeler arası ticaret sisteminin etkin çalışması için hayati öneme sahiptir. İİT-içi ticaretin artırılması çerçevesinde, büyük ölçekli projelerin ve ihracat anlaşmalarının kapsam altına alınmasına ve ihracatı teşvik etmeye yönelik olarak ICIEC'nin fonksiyonunun daha da artırılmasına önem verilmelidir. Bu amaçla, henüz ICIEC'ye ortak olmamış olan İİT'ye üye ülkeler bu şirkete katılmaya teşvik edilmelidir. İİT'ye üye ülkelerin sınırlarında ve gümrük idarelerindeki dokümanların basitleştirilmesi ve işlemlerin standart hale getirilmesinin yanında ülkeler arasındaki mevcut gümrük tarifelerinin azaltılması, ticari mallar ile birlikte sermaye, işgücü, girişim ve teknoloji gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, İİT-içi ticaret akışını artıracaktır. Bu bağlamda, üye ülkeler arasında iş adamları, öğrenciler ve profesyonellere yönelik vizeler kaldırılmalı veya en azından uyumlulaştırılmış ve basitleştirilmiş vize işlemleri başlatılmalıdır.

İİT geneli için yapılan modelde, ülkelerin ortak para birliğinde yer almasının ticaret hacmini olumlu etkilemesi, farklı para birimini kullanan ülkelere oranla ortak para birimini kullanan ülkelerin daha fazla ticaret yaptıkları sonucuyla uyumluluk göstermektedir (Rose, 2000b). Bu çerçevede, İİT ülkeleri arasında kur riskini en aza indirmek amacıyla yerel para cinsinden ticaret için çalışmalar başlatılmalıdır. Ortak dil birliği, hem İİT geneli için hem de Türkiye özelindeki modelde ticareti olumlu etkilemektedir. Bu bağlamda, ülkeler arasında dil öğrenimine yönelik programlara önem verilmeli, ticaret

alanında ortak terimlerin kullanılmasına yönelik olarak bölgeler ve ülkeler arasındaki iletişim eksikliği giderilmelidir. Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü tanıtmaya ve karşılıklı kültürel alışverişin artırılmasına yönelik olarak, bir kamu kuruluşu olan Yunus Emre Enstitüsü'nün İİT'ye üye ülkelerdeki şube sayısı artırılmalıdır. Bunun yanında, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yurt dışı teşkilatının güçlendirilmesine yönelik olarak kültür ve turizm müşavirlik ve ataşelik sayıları artırılmalıdır. Ayrıca her türlü madde ve mamüller ile usul ve hizmet standartlarının uyumlu hale getirilmesine yönelik faaliyet gösteren SMIIC kapsamında, İİT'ye üye ülkeler arasında ticaret terimleri temelinde 'Konuşmadan Konuşmaya Çeviri'⁵⁵, 'Yazıdan Konuşmaya Çeviri' ile 'Yazıdan Yazıya Çeviri' sistemlerinin geliştirilmesine yönelik adımlar atılmalıdır⁵⁶. Bu çerçevede, geliştirilen 'Konuşmadan Konuşmaya Çeviri' sistemlerinin İİT-içi ticarete uyarlanmasına öncelik verilmelidir.

Genel Modele göre, ortak sömürge geçmişi değişkeni, ülkelerin ticaretine pozitif etki yapmaktadır. İİT'ye üye ülkelerin çeşitli zamanlarda özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya⁵⁷'nin sömürgeleri olmaları sonucunda kurumsal yapılarında ve kültürlerinde farklılıklara yol açmıştır. Bu etkilere karşılık, Türkiye ile İİT'ye üye ülkeler arasında, kurumsal ve kültürel yakınlaşmaya yönelik olarak TİKA ve ülkelerin ilgili kurumları arasında kapasite geliştirme programları ve işbirliği projelerine ağırlık verilmelidir.

Son olarak, 2010 yılı verileri kullanılarak elde edilen ve Türkiye'nin 55 ülke ile olan ticaret potansiyelini gösteren ticaret endeksine göre, İİT'ye üye 22 ülke ile ticaretimiz, modelin öngördüğü seviyenin altında kalmaktadır. Bu çerçevede, ülkemizin İİT-içi ticaretindeki payını artırabilmesi için Mısır başta olmak üzere ilgili 22 ülkeye öncelik vermesi gerekmektedir. Türkiye özelinde sınır komşuluğu değişkeni, beklenenin aksine olumsuz etki yapmaktadır. Türkiye, sınır komşuları olan Irak, İran ve Suriye ile Dış Ticaret Potansiyel Endeksi'ne göre potansiyelin üzerinde ticaret yapmasına rağmen, 2000-2010 yılları arasında çeşitli jeopolitik ve sınır güvenliği gibi nedenlerle yaşanan sorunlar yüzünden olumsuz etkilenmiştir. Bu çerçevede, bölgesel sorunların

⁵⁵ Nakamura, S. (2009). Overcoming the Language Barrier with Speech Translation Technology. *NISTEP Quarterly Review* No. 31. Erişim: 5 Ocak 2013, <http://www.nistep.go.jp/achiev/ftx/eng/stfc/stt031e/qr31pdf/STTqr3103.pdf>.

⁵⁶ Simonite, T. (2012). Microsoft Brings Star Trek's Voice Translator to Life. *MIT Technology Review*. Erişim: 5 Ocak 2013, <http://www.technologyreview.com/news/507181/microsoft-brings-star-treks-voice-translator-to-life>.

⁵⁷ Sovyetler Birliği dönemi.

giderilmesine yönelik çeşitli ekonomik, coğrafi, kültürel ve kurumsal faktörleri de içeren kapsamlı adımların atılmasının bu olumsuz etkiyi azaltacağı düşünülmektedir. Körfez Bölgesi'nin hem bölge hem de serbest ticaret alanları değişkenleri, ilgili ülkelerle olan ticaretimizi olumlu etkilemektedir. Bunun yanında, Orta Asya Bölgesi değişkeni, ülkemizin ticaretini olumlu etkilemekle birlikte, henüz ilgili bölge ülkeleriyle serbest ticaret alanına sahip olamayışımız, STA değişkeninden ticari olarak yeterince faydalanmamızı engellemektedir. Türkiye'nin hem komşu ülkelerle hem de potansiyelini kullanamadığı ülkelerle ticaretinin geliştirilmesi için, İKB ve diğer finans kuruluşlarının da katkısıyla 'İstanbul-Tahran-Taşkent-Almatı Trans-Asya' demiryolu güzergahı, 'Kars-Tiflis-Bakü' ile 'Gazi Antep-Halep' demiryolu projelerinin geliştirilmesi ve mevcut demiryolu hatlarının iyileştirilmesi büyük önem arz etmektedir⁵⁸.

⁵⁸ T.C. Devlet Demiryolları. (2012). Hedef 2023. Ankara.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., Johnson, S. ve Robinson, J. A. (2001a). "Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution". NBER Çalışma Tebliği, No: 8460.
- Acemoglu, D., Johnson, S. ve Robinson, J. A. (2001b). "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation". NBER Çalışma Tebliği, No: 7771.
- Acemoglu, D., Johnson, S. ve Robinson, J. A. (2002). "Economic Backwardness in Political Perspective". NBER Çalışma Tebliği, No: 8831.
- Acemoglu, D. (2009). Introduction to Modern Economic Growth. New Jersey: Princeton University Press.
- Adhikari, R. ve Fujimura, M. (2010). "Critical Evaluation of Cross-Border Infrastructure Projects in Asia". ADB Institute Çalışma Tebliği, No: 226.
- Anderson, J. (1979). A Theoretical Foundation for the Gravity Equation. *American Economic Review Journal*, 69, 106-116.
- Anderson, J. (2010). "The Gravity Model". NBER Çalışma Tebliği, No: 16576.
- Anderson, J. ve Wincoop, E. (2001). "Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle". NBER Çalışma Tebliği, No: 8079.
- Antonucci, D. ve Manzocchi, S. (2006). Does Turkey Have a Special Trade Relation with the EU? A Gravity Model Approach. *Economic System*, 30, 157-169.
- Baier, S. L. ve Bergstrand, J. H. (2007). "Do Free Trade Agreements Actually Increase Members' International Trade?". *Journal of International Economics*, 71, 72-95.
- Baier, S. L. ve Bergstrand, J. H. (2009). Estimating the Effects of Free Trade Agreements on International Trade Flows Using Matching Econometrics. *Journal of International Economics*, 77, 63-76.

- Ballenger, N. ve Coyle, W. (2010). Technological Changes in the Transportation Sector Effects on U.S. Food and Agricultural Trade. Washington, DC: United States Department of Agriculture Economic Research Service.
- Baltagi, B. H., Egger, P. ve Pfaffermayr, M. (2003). "A Generalized Design for Bilateral Trade Flow Models". *Economics Letters*, 80, 391- 397.
- Benedictis, L.D. ve Vicarelli, C. (2004). "Trade Potentials in Gravity Panel Data Models". Institute for Studies and Economic Analyses Çalışma Tebliği, No: 44.
- Bergstrand, J. H. ve Egger, P. (2011). Gravity Equations and Economic Frictions in the World Economy. Palgrave Handbook of International Trade. Basingstoke: Palgrave-Macmillan Press.
- Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi. (Kasım 2012). Erişim: 1 Aralık 2012, İİT, <http://www.comstech.org>.
- Brada J.C. ve Mendez, J.A. (1983). "Regional Economic Integration and the Volume of Intra-Regional Trade: A Comparison of Developed and Developing Country Experience". *Kyklos*, 36, 589-603.
- Brenton, P., Mauro, F. D. ve Lücke, M. (1999). "Economic Integration and FDI: An Empirical Analysis of Foreign Investment in the EU and in Central and Eastern Europe". *Empirica*, 26, 2, 95-121.
- Brooks, C. (2008). Introductory Economics for Finance, Cambridge: Cambridge University Press.
- Carrillo, C. ve Li, C. A. (2004). Trade Blocks and the Gravity Model: Evidence from Latin American Countries. *Journal of Economic Integration*, 19, 667-689.
- Cunedioglu, E. ve Yucel, E. (2010). "Does Mediterranean Define An Economic Region?". MPRA Çalışma Tebliği, No: 27937.
- Cunedioglu, E. ve Yucel, E. (2011). "Does Every Stone Fall in the Same Way? New Gravity Evidence on World Trade". MPRA Çalışma Tebliği, No: 30870.
- Egger, P. (2000). A Note on the Proper Econometric Specification of the Gravity Equation. *Economics Letters*, 66, 25-31.
- Egger, P. (2002). An Econometric View on the Estimation of Gravity Models and the Calculation of Trade Potentials. *The World Economy*, 25, 297-312.
- Egger, P. (2008). On the Role of Distance for Bilateral Trade. *The World Economy*, 31, 653-662.

- Egger, P. ve Pfaffermayr, H. (2011). "Structural Estimation of Gravity Models with Path-dependent Market Entry". CEPR Çalışma Tebliği, No: 8458.
- Eichengreen, B. ve Irwin, D. A. (1996). "The Role of History in Bilateral Trade Flows". NBER Çalışma Tebliği, No: 5565.
- Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi. (Ekim 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, İİT, <http://www.comcec.org>.
- Ertac, D. ve Ozdeser, H. (2010). "Turkey's Trade Potential with Euro Zone Countries: A Gravity Study". *European Journal of Scientific Research*, 43, 1, 15-23.
- Frankel, J. ve Wei, S.J. (1993). "Trade Blocks and Currency Blocks". NBER Çalışma Tebliği, No: 4335.
- Frankel, J. ve Wei, S.J. (1995). "Continental Trade Blocks: Are They Natural or Super Natural". NBER Çalışma Tebliği, No: 4588.
- Frankel, J., Ernesto S. ve Wei, S.J. (1995). "Trading Blocs and the Americas: the Natural, the Unnatural, and the Super-natural". *Journal of Economics*, 47, 1, 61-95.
- Frankel, J., Ernesto S. ve Wei, S.J. (1998a). Continental Trade Blocks: Are They Natural or Super Natural. The Regionalization of the World Economy. Chicago: University of Chicago Press.
- Frankel, J., Ernesto S. ve Wei, S.J. (1998b). Regionalization of the World Trade and Currencies: Economics and Politics. The Regionalization of the World Economy. Chicago: University of Chicago Press.
- Frankel, J. ve Rose, A. K. (2002). An Estimate of the Effect of Common Currencies on Trade and Income. *The Quarterly Journal of Economics*, 117, 2, 437-466.
- Frankel, J. (2010). Europe and the Euro. The Estimated Trade Effects of the Euro: Why Are They Below Those from Historical Monetary Unions among Smaller Countries?. Chicago: University of Chicago Press.
- Fujimara, M. (2004). "Cross-border Transport Infrastructure, Regional Integration and Development". ADB Institute Çalışma Tebliği, No: 16.
- Glick, R. ve Rose, A. K. (2001). "Does a Currency Union Affect Trade? The Time Series Evidence". NBER Çalışma Tebliği, No: 8396.
- Golovko, A. (17-19 Haziran 2009). Çekim Modeli: Avrasya Ülkelerinin Dış Ticareti. *Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Hassan, K. (2002). "An Empirical Investigation of Economic Cooperation Among the OIC Member Countries". Economic Research Forum Çalışma Tebliği, No: 0212.
- Hassan, K. (2009). "Economic Performance of the OIC Countries and the Prospect of an Islamic Common Market". Economic Research Forum Çalışma Tebliği, No: 461.
- Head, K. (5 Şubat 2003). Gravity for Beginners. *Rethinking the Line: The Canada-U.S. Border Konferansı*, Vancouver, British Columbia.
- Head, K. ve Mayer, T. (2011). Gravity, Market Potential And Economic Development. *Oxford University The Journal of Economic Geography*, 11, 2, 281-294.
- Helliwell, J. F. (1996). "Do National Borders Matter for Quebec's Trade?". NBER Çalışma Tebliği, No: 5215.
- Helliwell, J. F. ve McCallum, J. (1995). National Borders Still Matter for Trade. *Policy Options*, 16, 44-48.
- IMF. (2002). Gravity Model of International Trade. *IMF World Economic Outlook*, 2, 122-123.
- IMF. (2007). Direction of Trade Statistics Yearbook (DOTSY). Washington, D.C.
- IMF. (2008). Direction of Trade Statistics Yearbook (DOTSY). Washington, D.C.
- IMF. (2009). Direction of Trade Statistics Yearbook (DOTSY). Washington, D.C.
- IMF. (2010). Direction of Trade Statistics Yearbook (DOTSY). Washington, D.C.
- IMF. (2011). Direction of Trade Statistics Yearbook (DOTSY). Washington, D.C.
- IMF. (2010). World Economic Outlook (WEO). Washington, D.C.
- IMF. (2011). World Economic Outlook (WEO). Washington, D.C.
- IMF. (2012). World Economic Outlook (WEO). Washington, D.C.
- IMF. (2013). World Economic Outlook (WEO). Washington, D.C.
- İKB (2011). Yıllık Ekonomik Rapor 2010. Cidde.
- İKB (2012). Yıllık Ekonomik Rapor 2011. Cidde.

- İSEDAK ve SESRIC. (2009). Enhancing Economic and Commercial Cooperation Among OIC Countries. Ankara.
- İslam İşbirliği Teşkilatı. (4 Ocak 2013). Erişim: 6 Ocak 2013, İİT, <http://www.oic-oci.org>.
- İslam Kalkınma Bankası. (Ağustos 2012). Erişim: 5 Eylül 2012, İKB, <http://www.isdb.org>.
- İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü. (Aralık 2012). Erişim: 3 Ocak 2012, İİT, <http://www.smiic.org>
- İslam Ülkeleri Ticaret Enformasyon Ağı, (Mayıs 2011). Erişim: 2 Ekim 2012, İİT, <http://www.icdt-oic.org>.
- Karemera, D., Koo, W. W. ve Richard, T. (1994). A Gravity Model Analysis of Meat Trade Policies. *Agricultural Economics*, 10, 81-88.
- Kimura, F. ve Lee, H. (2006). The Gravity Equation in International Trade in Services. *Review of World Economics*, 142, 1, 841-860.
- Krugman, P. (1980). Scale Economies, Product Differentiation, and the Patterns of Trade. *American Economic Review*, 70, 5, 950-59.
- Limao, N. ve Venables, J. V. (2001). Infrastructure, Geographical Disadvantage, Transport Costs, and Trade. *World Bank Economic Review*, 15, 3, 451-479.
- Linnemann, H. (1966). An Econometric Study of International Trade Flows, Amsterdam: North-Holland.
- Markusen, J. A., Feenstra, R. C. ve Rose, A. K. (2001). Using The Gravity Equation to Differentiate Among Alternative Theories of Trade. *Canadian Journal of Economics*, 34, 2, 430-447.
- Martinez-Zarzoso, I. (2003). Gravity Model: An Application to Trade between Regional Blocs. *Atlantic Economic Journal*, 31, 2, 176-177.
- Martinez-Zarzoso, I.; Nowak-Lehmann, D.F. (2003). Augmented Gravity Model: An Empirical Application to Mercosur-European Union Trade Flows. *Journal of Applied Economics*, 6, 174-316.
- McCallum, J. (1995). National Borders Matter: Canada-U.S. Regional Trade Patterns. *American Economic Review*, 85, 3, 615-23.
- Nakamura, S. (2009). Overcoming the Language Barrier with Speech Translation Technology. *NISTEP Quarterly Review*, No. 31.
- OECD. (2005). "The Economic Impact of Trade Facilitation". OECD Trade Policy Çalışma Tebliği, No: 21.

- Okabe, M. ve Urata, S. (2007). "The Impacts of Free Trade Agreements on Trade Flows: An Application of the Gravity Model Approach". RIETI Tartışma Tebliği, No: 07-E-052.
- Paas, T. (2002a). Gravity Approach for Analysing Bilateral Trade Flows of the Baltic Rim Countries. *Zagreb International Review of Economics and Business*, 5, 83-96.
- Paas, T. (27-31 Ağustos 2002b). "European Integration and Eu Eastward Enlargement Process in International Trade: Using a Gravity Approach for Exploring Bilateral Trade Flows". 42. *Avrupa Bölgesel Bilim Birliği Kongresi*, Dortmund.
- Poyhonen, P. (1963). A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries. *Weltwirtschaftliches Archive*, 90, 1, 93-100.
- Poyhonen, P. (1963). Toward a General Theory of International Trade. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, 16, 69-78.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48, 2.
- Rose, A. K. (2000a). EMU's Potential Effect on British Trade: A Quantitative Assessment. *Wirtschaftspolitische Blätter*.
- Rose, A. K. (2000b). One Money, One Market: The Effect of Common Currencies on Trade. *Economic Policy*, 15, 30, 7-33.
- Rose, A. K. (2000c). Does a Currency Union Boost International Trade?. *California Management Review*, 42, 2, 52.
- Rose, A. K. ve Van Wincoop, E. (2001). National Money as a Barrier to Trade: The Real Case for Currency Union. *American Economic Review*, 91, 2, 386-90.
- Rose, A. K. (2005). Which International Institutions Promote International Trade?. *Review of International Economics*, 13, 4, 682-698.
- SESRIC. (2008). Economic Cooperation and Development Review Vol.1 No:1. Ankara.
- SESRIC. (2009). Economic Cooperation and Development Review Vol.2 No.1. Ankara.
- SESRIC. (2009). Economic Cooperation and Development Review Vol.2 No.2. Ankara.
- SESRIC. (2010). Economic Cooperation and Development Review Vol.3 No.1. Ankara.

- SESRIC. (2010). Economic Cooperation and Development Review Vol.3 No.2. Ankara.
- SESRIC. (2011). Economic Cooperation and Development Review Vol.4 No.1. Ankara.
- SESRIC. (2011). Economic Cooperation and Development Review Vol.4 No.2. Ankara.
- SESRIC. (2011). Economic Cooperation and Development Review Vol.5 No.1. Ankara.
- SESRIC. (2011). Economic Cooperation and Development Review Vol.5 No.2. Ankara.
- SESRIC. (2008). Economic Problems of the Least-Developed and Land-Locked OIC Countries 2007. Ankara.
- SESRIC. (2009). Economic Problems of the Least-Developed and Land-Locked OIC Countries 2008. Ankara.
- SESRIC. (2010). Economic Problems of the Least-Developed and Land-Locked OIC Countries 2009. Ankara.
- SESRIC. (2007). Yıllık Ekonomik Rapor 2006. Ankara.
- SESRIC. (2008). Yıllık Ekonomik Rapor 2007. Ankara.
- SESRIC. (2009). Yıllık Ekonomik Rapor 2008. Ankara.
- SESRIC. (2010). Yıllık Ekonomik Rapor 2009. Ankara.
- SESRIC. (2011). Yıllık Ekonomik Rapor 2010. Ankara.
- SESRIC. (2007). Yıllık İstatistik Raporu 2006. Ankara.
- SESRIC. (2008). Yıllık İstatistik Raporu 2007. Ankara.
- SESRIC. (2009). Yıllık İstatistik Raporu 2008. Ankara.
- SESRIC. (2010). Yıllık İstatistik Raporu 2009. Ankara.
- Simonite, T. (Kasım 2012). Microsoft Brings Star Trek's Voice Translator to Life. Erişim: Ocak 2013, *MIT Technology Review*, <http://www.technologyreview.com/news/507181/microsoft-brings-star-treks-voice-translator-to-life/>.
- Soloaga, I. ve Winters, L. A. (1999). "How Has Regionalism in the 1990s Affected Trade?". EconPapers Çalışma Tebliği, No: 2156.

T.C. Devlet Demiryolları. (2012). Hedef 2023. Ankara.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (Eylül 2011). Erişim: 1 Ekim 2012, <http://www.gumruk.gov.tr>.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (Kasım 2012). Erişim: 3 Aralık 2012, <http://www.dpt.gov.tr>.

Tinbergen, J. (1962). Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy. New York: Twentieth Century Fund.

Unger, B., Bikker, J., Chang, H. H., Ferwerda, J., Groot, L., Ferwerda, J. (2011). "Gravity Models of Trade-based Money Laundering". DNB Çalışma Tebliği, No: 318.

World Bank World Development Indicators. (Aralık 2012). Erişim: 30 Aralık 2012, Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org>.

EKLER

VERİ KAYNAKLARI

GSYİH ve Kişi başı GSYİH verileri SESRIC, BASEIND istatistik veri tabanından;

Coğrafi Uzaklıklar için ülkelerin başkentleri arasındaki kuş uçuşu uzaklıklar <http://www.cepii.fr/anglaisgraph/bdd/distances.htm> internet sitesinden;

Para Birliği verileri Batı Afrika Ülkeleri Merkez Bankası (BCEAO) ile Fransa Merkez Bankası internet sitesinden;

Serbest Ticaret Alanları verileri Dünya Ticaret Örgütü (WTO) veri tabanından;

Sınır Komşuluğu CIA Factbook ile <http://maps.google.com> internet sitelerinden;

Ortak Sömürge Geçmiş verileri CIA Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>) ile Wikipedia (<http://en.wikipedia.org>) internet sitelerinden;

Ortak Dil Macalester Üniversitesi Ekonomi Bölümü, Doğu Yarımküre Araştırmaları (<http://www.maclester.edu/research/economics/PAGE/HAVEMAN/Trade.Resources/Data/Gravity/language.txt>),

CIA Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>) ile Wikipedia (<http://en.wikipedia.org>) internet sitelerinden;

Demokrasi-Otokrasi, Demokrasi, Otokrasi, Rejim Sürekliliği verileri POLITYIV veritabanından (<http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>)

2012 Dünya Lojistik Endeksi, Dünya Bankası veritabanından (<http://www.worldbank.org/lpi>)

elde edilmiştir.

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜYESİ ÜLKELER**ÜYE ÜLKELER**

1. Afganistan
2. Arnavutluk
3. Azerbaycan
4. Bahreyn
5. Bangladeş
6. Benin
7. BAE
- 8 Brunei
9. Burkina Faso
10. Cezayir
11. Cibuti
12. Çad
13. Endonezya
14. Fas
15. Fildişi Sahili
16. Filistin⁵⁹
17. Gabon
18. Gambiya
19. Gine
20. Gine Bissau
21. Guyana
22. Irak
23. İnan
24. Kamerun
25. Katar
26. Kazakistan
27. Kırgızistan
28. Komor Adaları
29. Kuveyt
30. Libya
31. Lübnan
32. Maldivler
33. Malezya
34. Mali
35. Mısır
36. Moritanya
37. Mozambik
38. Nijer
39. Nijerya
40. Özbekistan

⁵⁹ BM'de üye devlet olarak tanınmayan Filistin, gözlemci üye olarak Birleşmiş Milletler görüşmelerinde yer almaktadır. 103 BM üyesi devlet, BM üyesi olmayan Vatikan, Arap Birliği ve İİT tarafından tanınmaktadır.

41. Pakistan
42. Senegal
43. Sierra Leone
44. Somali
45. Sudan
46. Surinam
47. Suriye
48. Suudi Arabistan
49. Tacikistan
50. Togo
51. Tunus
52. Türkiye
53. Türkmenistan
54. Uganda
55. Umman
56. Ürdün
57. Yemen

GÖZLEMCİ ÜLKELER

1. Bosna Hersek
2. KKTC⁶⁰
3. Orta Afrika Cumhuriyeti
4. Rusya
5. Tayland

⁶⁰ KKTC, BM üyesi olan Türkiye tarafından tanınmaktadır. Diğer tüm BM ülkeleri 'Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bağlı bölge kabul etmektedir. KKTC aynı zamanda İİT'de gözlemci üye olarak yer almaktadır.

POTANSİYEL TİCARET ENDEKSİ

İİT Ülkeleri	Potansiyel Ticaret Endeksi	Potansiyel Hacim Sıralaması
Uganda (43)	-0,93	55
Çad (52)	-0,90	54
Brunei (55)	-0,84	53
Azerbaycan (29)	-0,64	52
Mali (47)	-0,62	51
Sudan (28)	-0,55	50
Nijer (46)	-0,48	49
Mısır (6)	-0,43	48
Arnavutluk (23)	-0,34	47
Gabon (44)	-0,24	46
Pakistan (14)	-0,18	45
Katar (25)	-0,18	44
Nijerya (18)	-0,18	43
Lübnan (17)	-0,17	42
Kamerun (34)	-0,16	41
Senegal (35)	-0,14	40
Somali (50)	-0,13	39
Kuveyt (21)	-0,12	38
Umman (30)	-0,11	37
Ürdün (20)	-0,09	36
Gine Bissau (54)	-0,07	35
Burkina Faso (37)	-0,02	34
Suriye (8)	0,01	33
Surinam (53)	0,03	32
Moritanya (38)	0,05	31
Yemen (24)	0,07	30
Endonezya (11)	0,08	29
Tunus (13)	0,11	28
Fas (15)	0,12	27
Suudi Arabistan (3)	0,14	26
Fildişi Sahili (32)	0,19	25
Bangladeş (19)	0,21	24
Gine (42)	0,26	23
İran (1)	0,29	22
Afganistan (26)	0,29	21
Mozambik (36)	0,33	20
Bahreyn (27)	0,33	19
Togo (40)	0,36	18
Cezayir (4)	0,38	17
Libya (9)	0,41	16
Malezya (16)	0,49	15
Maldivler (49)	0,52	14
Özbekistan (12)	0,55	13
Guyana (48)	0,56	12
Benin (33)	0,58	11
Sierra Leone (39)	0,59	10

İİT Ülkeleri	Potansiyel Ticaret Endeksi	Potansiyel Hacim Sıralaması
Komor Adaları (51)	0,61	9
Cibuti (41)	0,67	8
Kazakistan (7)	0,68	7
Kırgızistan (31)	0,68	6
Gambiya (45)	0,71	5
Türkmenistan (10)	0,78	4
Irak (2)	0,80	3
Tacikistan (22)	0,85	2
BAE (5)	0,90	1

SERBEST TİCARET ALANLARI

Doğu, G. Afrika Ortak Pazarı (COMESA)	Arap Ortak Pazarı (CAEU)	Güneydoğu Asya STA (ASEAN)	Güney Asya STA (SAFTA)	Körfez Arap Ülkeleri Konseyi (CCASG)
Burundi	BAE	Brunei	Afganistan	BAE
Cibuti	Bahreyn	Endonezya	Bangladeş	Bahreyn
Eritre	Cezayir	Filipinler	Bhutan	Katar
Etiyopya	Fas	Kamboçya	Hindistan	Kuveyt
Güney Sudan	Filistin	Laos	Maldivler	Suudi Arabistan
Kenya	Irak	Malezya	Nepal	Umman
Komor Adaları	Katar	Myanmar	Pakistan	
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	Kuveyt	Singapur	Sri Lanka	
Libya	Libya	Tayland		
Madagaskar	Lübnan	Vietnam		
Malavi	Mısır			
Mısır	Sudan			
Moritus	Suriye			
Ruanda	Suudi Arabistan			
Seyşeller	Tunus			
Sudan	Umman			
Svaziland	Ürdün			
Uganda	Yemen			
Zambiya				
Zimbabve				

COĞRAFI BÖLGELER

BÖLGELER	ÜLKELER
Akdeniz	Arnavutluk, Cezayir, Mısır, Lübnan, Libya, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye
Orta Doğu	Bahreyn, Mısır, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, BAE, Yemen
Körfez	Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, BAE
Sahra-Altı Afrika	Benin, Burkina Faso, Kamerun, Çad, Komor Adaları, Fildişi Sahili, Cibuti, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Mali, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Togo, Uganda
Orta Asya	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan
Latin Amerika	Guyana, Surinam
Güney Asya	Afganistan, Bangladeş, Maldivler, Pakistan
Doğu ve Güney Doğu Asya	Brunei, Endonezya, Malezya